

Nr 02/2026
Løssalg: 125,-

Fremmedgjøring

Gnist marxistisk
tidsskrift

Marxismens mest kontroversielle begrep // Iran i kryss-
ilden // Samtalebasert KI og kampen for den sosiale
tilværelsen // Gress er gøy!

spre en liten melodi som ikke er skrevet ned, om frihet som ikke enda finnes et sted, dans et dansetrinn for å minne på at vi er i bevegelse.

Nr 02/2026

Nr 283 – årgang 54

Redaksjonen:

Ingrid Baltzersen (ansvarlig redaktør)
Anja Rolland (nettansvarlig)
Erik Ness, Jocke Fjeldstad, Stian Bragtvedt, Kari Celius,
Unni Kjærnes, Per Medby, Peder Østring,
Emil Øversveen, Yngve Heiret og Daniel Vernegg,
Tonje Lysfjord Sommerli (bokansvarlig) og Mathias Bismo
(bokansvarlig)

Nummerredaksjon:

Jocke Fjeldstad, Kari Celius, Yngve Heiret og Emil Øversveen.

Register- og regnskapsfører:

Rolv Rynning Hanssen

Abonnement: kr 420 per år

Løssalg: kr 125

Kontakt: abonnement@marxisme.no

Design: Marte Teigen

Ombrekk: Sunniva Prytz Sandnes

Forsideillustrasjon: Sunniva Prytz Sandnes

Trykk: X-idé as

Gnist, PB 391 Sentrum, 0103 Oslo

Bankkonto: 6276.05.28108

E-post: gnist@marxisme.no

Tlf: 988 76 578

ISSN 2535-3195 (trykt utgave)

ISSN 2535-3209 (nettutgave)

Org. nr. 975 947 947

Medlem av Norsk Tidsskriftforening

Skribenter må gi beskjed hvis de ikke ønsker artikler
i lagt ut på vår nettside: www.marxisme.no

Redaksjonen avsluttet: 20/04/2026

Artikler & intervju

- 4 **Leder**
Verden brenner!
- så la oss lese filosofi?
- 5 Rettelse
- 8 **Gnist-samtalen**
Om internett og avmakt
- 14 Marxismens mest kontroversielle begrep
av Emil Øversveen
- 24 Først tar de sangen fra oss
av Jikke Fjeldstad
- 30 Folket kan endre historiens gang
av Sissel Henriksen
- 38 Iran i kryssilden
av Siavash Mobasheri
- 44 Gress er gøy!
av Tonje Lysfjord Sommerli
- 48 Den autoritære hopen
– en kartlegging av teknologi-gigantenes erobring av statsmakta
Av Francesca Bria
Oversatt av Mathias Bismo
- 54 Samtalebasert KI og kampen for den sosiale tilværelsen
av Philip Thingbø Mlonyeni
- 62 «Tekniken i samhället, samhället i tekniken»
av Kari Celius

Bokomtaler

- 70 Klassekamp i bystyret
av Bjørn A. Grønna, Rune Pedersen
- 76 For og mot - ei debattbok om
makt, avmakt og motmakt
av Brigt Kristensen
- 80 Radical Abundance: How to
Win a Green Democratic Future
av Kai Heron, Keir Milburn
og Bertie Russel
- 82 Det har skjedd verre ting i
utlandet. Scener fra et farskap
av Marte Michelet
- 84 Våkne kvinner, Kirsten
Hansteen (1903–1974)
av Margrethe Guldal Einarsen
- 86 Kritik av underdog-metafysiken
av Johan Söderberg

Verden brenner! - så la oss lese filosofi?

Av redaksjonen

Dette nummeret har hovedtema Fremmedgjøring. Man kan spørre seg hva et marxistisk tidsskrift tenker når verden kollapser på alle kanter. Imperialismen herjer med land på alle verdens hjørner. Kapitalismen blir kastet inn i oljekrise og folk opplever dyrtid. Da må vi sette i gang en filosofisk sirkel og studere marxistisk filosofi. Gjerne med et pledd og en god kopp kaffe. Så får vi en pause fra all galskapen der ute.

Nei, det er akkurat det motsatte vi har tenkt. Nettopp fordi verden er mer kaotisk. Når alt er nærmere bristepunktet trenger vi også klarere politiske alternativer. Emil Øversveen har skrevet en solid artikkel om hovedtema som gjør at vi tør la det stå på forsida. Han peker på at «Problemet med kapitalismen er altså ikke bare ulikhet, men avmakt.» Derfor er «fremmedgjøringsteorien nyttig for å breie ut kommunismens sosiale grunnlag.» «Fra et fremmedgjøringsperspektiv blir denne interessen umiddelbart tydelig.

Alle arbeidere, uansett hvor mye de tjener, har interesse av å leve i et samfunn hvor det ikke er kapitalen, men det demokratiske fel-

lesskapet, som styrer over økonomien.» skriver Emil i artikkelen *Marxismens mest kontroversielle begrep.*

I dette nummeret har vi flere intervjuer. Gnist-samtalen med Carline Tromp handler om internett, (av)makt og hvordan de digitale plattformene vi tilbringer stadig større deler av livene våre på er blitt arenaer for fremmedgjøring. Det knytter også nummeret sammen, da vi har en solid teknologi bolk. Der Philip Thingbø Mlonyeni skriver om KI, Franscesca Bria om teknologigigantenes nyvunne makt i statsapparatene og Kari Celius sitt bokessay om *Tekniken i samhället, samhället i tekniken.*

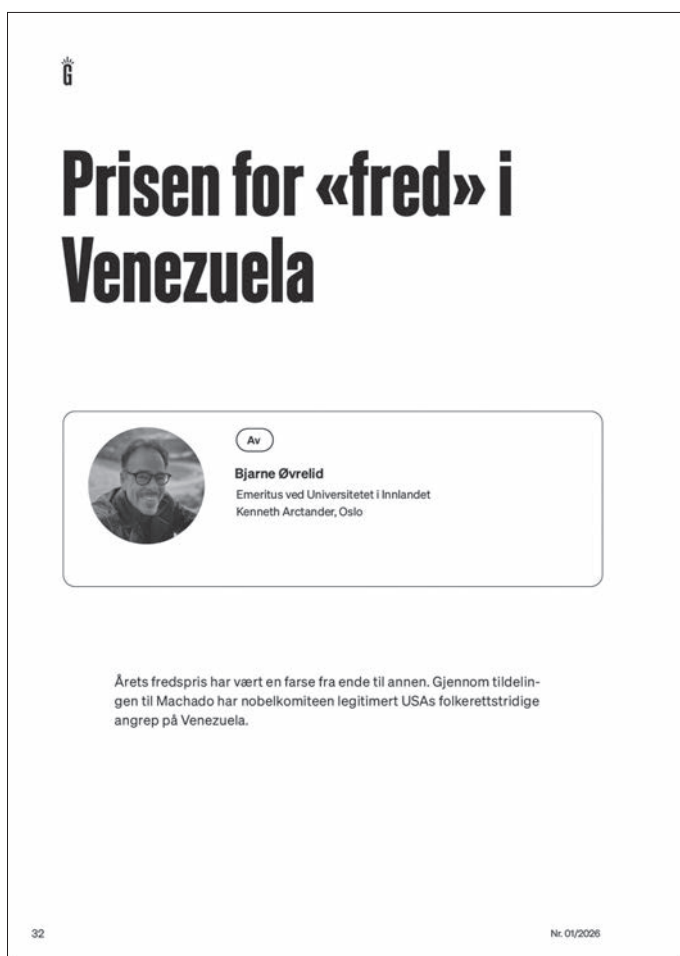
Ebba Wergeland er en av de viktigste stemmene som skriver hos oss i Gnist fra tid til annen. Hun har nylig fylt 80 år og gitt ut en nyutgave av boka *Verneombudet*. I intervjuet med Ebba knytter hun sammen sitt engasjement i kampen for sykelønnsordninga, 6-timersdagen og Palestina. Hun minner oss på at «det eneste som er sikkert, er at vi alltid lever i forandringenes tid.»

Og som Marx skrev «Filosofene har bare fortolket verden på forskjellige måter, det det kommer an på, er å forandre den». Det er denne Gnisten vi må tenne i forandringens tid.

Rettelse

I bylinen til artikkelen «Prisen for 'fred' i Venezuela» i *Gnist* 1/26 ble medforfatter Kenneth Arctander ved en feiltakelse utelatt, og artikkelen kun kreditert Bjarne Øvrelid. Vi vil beklage at dette ikke ble fanget opp før nummeret gikk i trykken.

Red.

G

Prisen for «fred» i Venezuela

Av

Bjarne Øvrelid
Emeritus ved Universitetet i Innlandet
Kenneth Arctander, Oslo

Årets fredspris har vært en farse fra ende til annen. Gjennom tildelingen til Machado har nobelkomiteen legitimert USAs folkerettsstridige angrep på Venezuela.

32

Nr. 01/2026

Faksimile *Gnist* nr 1/2026, side 32.

Fremmedgjøring

A black and white photograph of workers in a factory setting. The workers are wearing protective gear, including gloves and a mask. They are working at a station with a desk lamp. The scene is dimly lit, with the primary light source being the desk lamp. The workers are focused on their tasks, and the overall atmosphere is one of concentration and precision.

Arbeidere ved en elektronikkfabrikk i Kina.

Om internett og avmakt

Forfatter og tidligere journalist i *Klassekampen* Carline Tromp har de siste par årene gitt ut to bøker som på hver sine måter tar for seg internett, og hvordan det i økende grad formes av sterke kommersielle og reaksjonære krefter. I *Tilbakeslaget* (2023) undersøker hun hvordan ytre høyre mobiliserer digitalt i kampen mot skeive og kvinners rettigheter. I fjor kom *Forført*, en bok om influenserkulturen, og hvordan kommersielle aktører forsøker å profittere på fellesskap og tillit gjennom sosiale medier. Gnist har snakket med Tromp om internett, (av)makt og hvordan de digitale plattformene vi tilbringer stadig større deler av livene våre på er blitt arenaer for fremmedgjøring.

Intervju med

Carline Tromp

Forfatter og tidligere journalist i Klassekampen.

Av Yngve Heiretsamfunnsgeograf og redaksjonsmedlem i *Gnist*.**Yngve:** Hva fikk deg til å gå inn i influenser-verdenen i arbeidet med *Forført*?**Carline:** Jeg gikk inn i influenser verden med et ønske om å forstå *business* delen av det. Å forstå hvordan det fungerer, hvem som tjener penger, og hvordan de tjener penger. Derfor dro jeg en del på influenserseminar og annonsørseminar, og der snakker de om hvordan du kan selge tillit og autentisitet. Det er måten dette fungerer på. Du lager reklame som ikke oppleves som reklame.

Arbeidet med boken fikk meg til å spørre om dette også er uttrykk for noe annet, noe dypere og ekte. At mennesker oppsøker disse influensene fordi vi har et behov for å møte mennesker, fordi vi har et veldig behov for

kontakt. Alle sammen har vi så lyst til å ha ekte kontakt.

Vi er på disse digitale mediene og blir mer og mer fremmedgjort, både fra den fysiske verden og fra normal interaksjon med andre mennesker. Det er en ensomhet i det. Og på ett eller annet plan prøver vi liksom å finne en person som ser oss og snakker med oss, og som vi kan ha den typen kontakt med. Gjennom influenser verden får man det, og det føles ekte. Men samtidig er det jo redigert, og ofte er det manipulert. Det er tilpasset og forskjønet og filtrert.

Det er behovet for å knytte seg til andre mennesker og knytte seg til et fellesskap, som influenserne spiller på.

Yngve: Dette forsøket på å selge det autentiske er jo ikke nødvendigvis noe nytt. Du skriver om hvordan dette lå til grunn for reklamebran-

Influenserne spiller på behovet for fellesskap.

sjen siden lenge før influencerne kom. Hva er nytt og spesifikt med influencerkulturen i denne historien?

Carline: Reklamebransjen har lenge identifisert eller skapt behov for å skape etterspørsel. De identifiserer en lengsel, eller skaper den. Og så tilbyr de det du tror du trenger.

Samtidig fantes effekten influensere spiller på, før det ble brukt i reklame. Folk begynte å legge ut blogger og dele ting på internett, og det vokste frem dype fellesskap rundt for eksempel tenåringsblogger. De ble veldig viktige for folk. Så kom annonsørene inn og tenkte at dette her kan vi bruke som salgskanal.

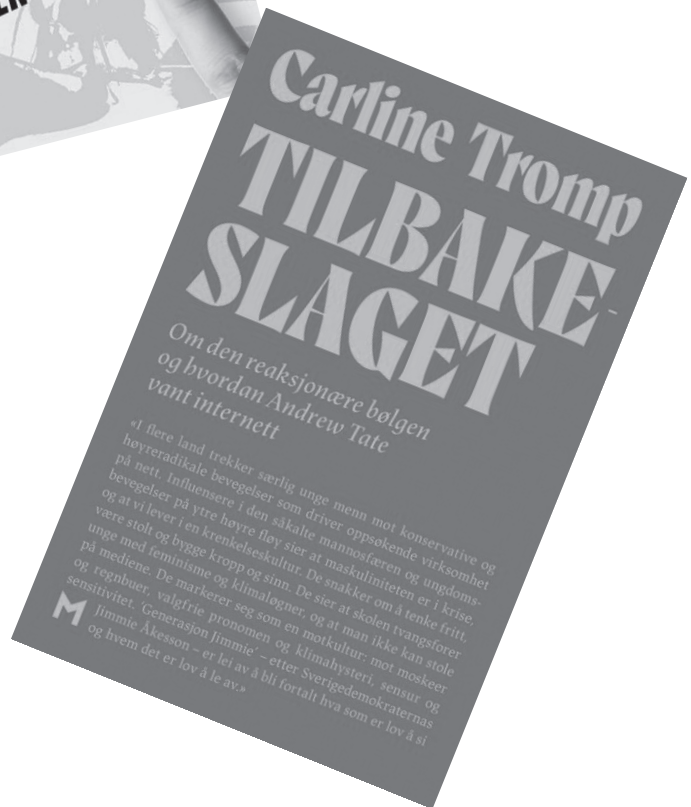
Det nye i forhold til reklamebransjen er først og fremst formen. Og at det er så individualisert. Man skreddersyr mer mot ulike målgrupper og snakker spesifikt til dem. Og det foregår på plattformer som selv er fulle av påvirkningsteknologi. Sosiale medier vil at du bruker mest mulig tid der, at du blir mest mulig engasjert, og at du legger igjen mest mulig av deg selv – reaksjoner, følelser, kjøp.

Yngve: Hvor omfattende er denne influencerkulturen? Hvor mye påvirker det oss?

Carline: Det er litt vanskelig å måle hvor mye det påvirker oss, men det er klart at de får folk til å kjøpe ting. Og det har blitt gjort forskning som viser at de som er flinkest til å skape et sterkt bånd til sine følgere, også er de som er flinkest til å utløse kjøp.

Bransjen selv er veldig opptatt av å finne ut av hva som fungerer. De har tall på alle transaksjoner, alle klikk, alle handlinger. Også influencerne selv har veldig mye tilgang til statistikk og tall. Så både influencerne selv og de som kjøper tjenestene deres, kan se nøyaktig hvordan de presterer. Alt blir målt og gitt tilbakemelding på egentlig hele tiden.

Det de tallene ikke gir, er å si hvorfor noe fungerer. Det er et merkelig arbeidsforhold her: Som influencer jobber du for en annonse. Men plattformene, som er arbeidsplassen, påvirker i veldig stor grad hva som fungerer. Men de sier ikke hva de gjør, de sier ikke hva de vil, og de forklarer seg ikke.

Bokomslag Forført og Tilbakeslaget.

Yngve: Sosiale medier har jo blitt en viktig plattform for andre krefter enn de kommersielle aktørene som ligger bak influenserne. Du har jo også jobbet mye hvordan aktører på høyresiden har klart å knekke koden og mobiliserer stort på sosiale medier. Hvordan bruker disse aktørene sosiale medier?

Carlne: Sosiale medier har gitt ytre høyre mulighet til å snakke direkte til folk uten å måtte gå gjennom redaktørstilte medier. Mens det tidligere bare var stater som hadde mulighet til å spre informasjon til så mange mennesker samtidig, har alle nå fått tilgang til propagandamidlene. Uten å måtte forholde seg til spillereglene. Ytre høyre ble ikke akseptert i den vanlige offentligheten, men de har vært flinke til å utnytte internett.

Partiene på ytterkantene er ofte tidlig ute og flinkest med å bruke de nye mediene.

De blir ikke invitert inn i de tradisjonelle mediene og de store offentlige debattene. En annen side av dette er at plattformene favoriserer innhold som skaper sterke følelser – som politikere som spiller på frykt og sinne.

Yngve: Er det en sammenheng her? Mellom fremveksten av ytre høyre og influenserkulturen med de kommersielle kreftene bak seg som på hver sine måter har blitt så dominerende på internett?

Carlne: Absolutt. Idealet om suksess, og om å bygge seg selv opp og bli en merkevare, bygge publikum og bli synlig, er jo en høyresidementalitet. Det er en kultur hvor alle er i konkurranse med alle hele tida, og det handler om å klatre seg oppover. Det henger sammen med hele høyresiden, ikke bare ytre høyre.

Samtidig er det blitt lettere å tale makta

imot eller spre ting, uten å måtte gå gjennom autoriteter og ledere og eliter. Jeg synes det er litt vanskelig å tenke på dette som en utelukkende dårlig ting. En del av dette er i seg selv ganske positivt sett fra venstresiden: At folk kan ta informasjonsverktøyene og spre informasjon.

Yngve: Venstresiden var lenge veldig opptatt av det demokratiserende potensialet ved internett, som en desentralisert måte å spre informasjon, som også kan fungere som en mobiliserende kraft for sosiale bevegelser. Du tenker fortsatt om internett og sosiale medier på denne måten?

Carlne: Tja. Internett og sosiale medier vokste egentlig frem med en sterk antiautoritær impuls. Informasjonen skulle flyte fritt, man skulle bryte opp informasjonsmonopolene, gå til angrep mot copyright. Man skulle gå til angrep mot statlig sensur og mot alt av sperrer for at folk flest kunne dele informasjon og samhandle fritt. Det var maktkritisk.

Og noe av det skjedde. En del maktstrukturer er blitt ødelagt. En del folk som har vært ved makta, er fullstendig maktesløse på internett. Vi er mediene nå, sier Elon Musk – det spiller på ideen om et oppgjør med elitene.

Men internett og sosiale medier har bare gitt oss halvparten av løftet. Det finnes jo fortsatt sterke maktstrukturer og nye makthavere. Tenk bare på Musk selv – verdens rikeste mann og eier av X, som bruker det som en rein propagandakanal. Men en god del av makta er også usynlig, den ligger i koden og i algoritmene som det ikke snakkes åpent om fordi det er forretningshemmeligheter.

Algoritmene har skapt nye kilder til autoritet. Folk som er gode til å bygge opp et publi-

Sosiale medier preges av en kultur hvor alle er i konkurranse med alle hele tida.

kum, er de som får makt i sosiale medier. Og den typen makt har blitt viktigere og viktigere ute i samfunnet på andre måter. Influenserne har gått fra å være folk som får andre til å kjøpe noe, til å bli ansett som viktige stemmer. Fordi når man er stor på sosiale medier, så må det jo bety at du har noe viktig å komme med.

Yngve: Er det rom for for venstresiden til å ta plass i dette? Eller er det noe som er innebygd i sosiale mediers infrastruktur som gjør disse plattformene særlig velegnet for kommersielle krefter og høyresiden?

Carline: Jeg tror infrastrukturen bidrar veldig til det, fordi den oppfordrer til konstant konkurranse. Alt er synlig. Du er synlig. For å eksistere i sosiale medier, må du på en måte vise deg, alle må gjøre seg synlige i den strømmen, og så konkurrerer man om oppmerksomhet.

Alt er bygget opp rundt denne mentaliteten,

uansett om det er skjønnhetspress på Instagram eller om det er å lage en god *viral* på TikTok. Alle blir konfrontert hele tiden med hvordan de presterer sammenlignet med andre. Alt du gjør måles og rangeres.

Dette systemet fungerer bedre for «gutta» på høyresida, som ikke føler at de trenger å snakke på vegne av noen andre enn seg selv. Det er noe med det som er vanskelig for venstresida – men ikke umulig. Ta *Die Linke* i Tyskland, de har knekket koden for å være synlig og drive valgkamp på Tiktok. Samtidig tror jeg mange blir fanget i den delen. At når du får synlighet, så tror du at du har vunnet. Men man er ikke ferdig når man har vunnet TikTok-sekvensen.

Et problem er at man lett kan bli fremmedgjort fra sitt eget prosjekt eller fra seg selv fordi man hele tida blir distraheret og nødt til å reagere på ting, i stedet for at man får en mulighet til å utforme et eget prosjekt, eller utforme egne tanker.

Marxismens mest kontroversielle begrep

Oljemaleri av William Bell Scott, Public domain, via Wikimedia Commons.

Oljemaleri "Iron and Coal" (1855-60).

Av

Emil Øversveen

Redaksjonsmedlem i Gnist

Hva kan fremmedgjøring lære oss om marxismens historie, kapitalistisk ufrihet og den fortsatte muligheten for et kommunistisk samfunn?

Analysen av menneskets fremmedgjøring fra arbeidet er blant de mest innflytelsesrike, men også omstridte, delene av Marx' forfatterskap. At Marx i det hele tatt hadde en fremmedgjøringsteori, ble først oppdaget i 1932. Da ble en bunke manuskripter Marx hadde skrevet i Paris i 1844, og som også gjerne kalles *1844-manuskriptene*, utgitt for første gang. Manuskriptene slo ned som en bombe i den marxistiske bevegelsen. På den ene siden satte manuskriptene et dypt avtrykk på en rekke epokegjørende marxistiske tenkere, deriblant Georg Lukács, Herbert Marcuse og Jean-Paul Sartre. Manuskriptenes romantiske, tilgjengelige stil gjør dem fremdeles populære for unge og ustuderte radikale, som kanskje blir skremt vekk av *Manifestets* politiske nådeløshet eller *Kapitalens* abstrakte åpningskapitler.

Innenfor den sovjet-orienterte marxismen, derimot, ble manuskriptene kritisert og fortrengt. Da DDR-instituttet for marxisme-leninisme skulle utgi en samleutgave av Marx og Engels i 1957, ble *1844-manuskriptene* holdt utenfor. Manuskriptene ble ikke publisert før i 1968, og da i et eget, unummerert bind, som for å markere at manuskriptene ikke er en del av gudfedrenes 'offisielle' forfatterskap. Med andre ord gikk det hele 36 år fra da *1844-manuskriptene* først ble publisert, til de kunne kjøpes i bokbutikkene på Karl Marx-Allee i Øst-Berlin.

Også i dag er fremmedgjøringsteorien et brennbart tema. Mens noen fortolkere plasserer den helt i kjernen av sin Marx-forståelse, mener andre at Marx egentlig ikke hadde noen fremmedgjøringsteori i det hele tatt. Andre

igjen mener at begrepet 'fremmedgjøring' er en u-marxistisk, idealistisk og borgerlig konstruksjon, som må renskes ut fra marxismen med kirurgisk presisjon.¹ Hva er det som gjør fremmedgjøringsteorien så kontroversiell?

For å svare på dette spørsmålet, er det nødvendig å gi et kort (og åpenbart svært grovkornet) riss av marxismens historie. I første del av denne teksten skal jeg vise hvordan fremmedgjøringsteorien havnet i skuddlinja mellom to atskilte, og til en viss grad antagonistiske, tradisjoner for marxistisk teori og politikk. Deretter skal jeg legge fram min egen tolkning av Marx' fremmedgjøringsteori, og vise hvordan denne kan bygge bro mellom disse tradisjonene.

Klassisk og vestlig marxisme

Marxismen slik vi kjenner den i dag ble først utviklet etter Marx selv var død og begravet. Den klassiske marxismen skulle løse to oppgaver samtidig. For det første skulle den fungere som arbeiderbevegelsens intellektuelle grunnlag, noe som betød at den måtte utformes på en måte som kunne formidles til det brede laget av befolkningen. Felles for den klassiske marxismens viktigste teoretikere, for eksempel Engels, Karl Kautsky, Lenin og Rosa Luxemburg, var at de også var aktive revolusjonære, som utviklet teoriene sine i tett samspill med datidas kommunistiske bevegelse.

For det andre skulle den klassiske marxismen konkurrere med de borgerlige normalvitenskapene. De klassiske marxistene utviklet et filosofisk rammeverk – den dialektiske materialismen – som ikke bare skulle forklare hele

menneskehetens historie, men også kunne anvendes innenfor fysikken, biologien og andre naturvitenskapelige disipliner. Under Stalin ble den klassiske marxismen kodifisert til et sett av rigide læresetninger som det bokstavelig talt var ulovlig å utfordre, og som den kommunistiske verdensbevegelsen ble forventet å underlegge seg.

I mellom- og etterkrigstida oppsto det et alternativ til den klassiske marxismen. Den kalles gjerne 'vestlig marxisme', fordi den ble utviklet utenfor de reelt eksisterende sosialistiske landene i Øst-Europa og Asia. De vestlige marxistene tonet ned de vitenskapelige og systembyggende sidene ved Marx' forfatterskap. Kjølige analyser av økonomiske fenomener og historiske jernlover, ble erstattet med poetiske undersøkelser av kunst, kultur og hverdagslivet. *1844-manuskriptene*, som nok er den mest poetiske teksten i Marx' forfatterskap,² ble en naturlig hovedreferanse i dette prosjektet.

I motsetning til de klassiske marxistene, var de vestlige marxistene i all hovedsak universitetsansatte intellektuelle som jobbet på avstand fra den organiserte arbeiderklassen. Politisk sett ble den vestlige marxismen utviklet i skyggen av en rekke historiske nederlag: den mislykkede revolusjonen i Tyskland i 1919, framveksten av stalinisme i Sovjetunionen og av fascisme i Europa, stabiliseringen av kapitalismen etter andre verdenskrig. Perry Anderson har beskrevet resultatet som en *resignasjons-sosiologi*, preget av tragedie, desillusjon og politisk tilbaketrekking.³

Den klassiske og den vestlige marxismen var ikke bare intellektuelle motpoler. De var også

1 Eksempler på førstnevnte er overnevnte Lukács, Marcuse og Sartre, men også Raya Dunayevskaya, Marcello Musto og István Mészáros. Louis Althusser, Michael Heinrich og Søren Mau er blant dem som avviser fremmedgjøringsbegrepet.

2 I hvert fall hvis man ser bort fra de faktiske diktene Marx' skrev som ungdom.

3 Anderson, Perry (1976) *Considerations on Western Marxism*. London: Verso.

politiske fiender. Georg Lukács og Karl Korsch, som ofte krediteres som den vestlige marxismens grunnleggere, ble begge fordømt og undertrykt i de reelt eksisterende sosialistiske statene. Vestlige marxister, som for eksempel Adorno og Horkheimer, fordømte på sin side de sosialistiske landene, som de betraktet som autoritære og i praksis kapitalistiske samfunn. Også her spilte *1844-manuskriptene* en viktig rolle. Manuskriptene antyder nemlig at kommunisme ikke bare er en kamp mot ulikhet og utbytting, men også mot enhver situasjon hvor mennesker kontrolleres av krefter de ikke kontrollerer. Denne analysen kunne åpenbart rettes mot de sosialistiske statene, hvor mange jo opplevde å være underlagt en slik fremmed makt, og da attpåtil en fremmed makt som utga seg for å representere dem selv.

Sosial og kunstnerisk anti-kapitalisme

1844-manuskriptene bidro altså til å splitte marxismen i to leire. Etter Luc Boltanski og Ève Chiapello kan vi betegne dem som henholdsvis sosial og kunstnerisk anti-kapitalisme.⁴ *Sosial anti-kapitalisme* kritiserer kapitalismen for å skape sosial ulikhet og konflikt, og målbæres av fagbevegelsen og de tradisjonelle venstrepartiene. *Kunstnerisk kapitalismekritikk* kritiserer kapitalismen for å være kjedelig, konform og inautentisk, og målbæres av kunstnere og bohemer, så vel som av de 'nye' (feministiske, økologiske, antirasistiske) sosiale bevegelsene som oppsto etter andre verdenskrig.

I dette skjemaet kan den konvensjonelle tolkningen av Marx' fremmedgjøringsteori trygt plasseres i den kunstneriske enden av spekteret. Derfor er det heller ikke rart at mer

Når vi snakker om fremmedgjøring i en marxistisk kontekst, derimot, er det alltid fremmedgjøring av arbeid det er snakk om.

tradisjonelt orienterte marxister ofte oppfatter fremmedgjøringsteorien som romantisk, privilegert og virkelighetsfern, eller til og med som en forkledd liberalisme, som truer med å redusere marxismen til klasseblind kulturkritikk. Men er det mulig å forstå Marx' fremmedgjøringsteori på en annen måte, som bygger bro mellom den sosiale og den kunstneriske kapitalismekritikken?

En ny tolkning

Tolkningen av Marx' fremmedgjøringsteori jeg skal presentere i resten av denne artikkelen har jeg utviklet selv.⁵ I motsetning til konvensjonelle fortolkninger tar jeg ikke utgangspunkt i *1844-manuskriptene*, men i manuskriptene Marx skrev mellom 1857 og 1864. Formålet er å skrive fram en marxistisk fremmedgjøringsteori som er mer forenlig med Marx' 'modne' kritikk av den politiske økonomien, og som unngår noen av de teoretiske svakhetene som preger Marx' tidlige formulering.

Vi mennesker kan bli fremmedgjort fra mye forskjellig. Vi kan fremmedgjøres fra andre folk, familien, politikken, og så videre. Når vi snakker om fremmedgjøring i en marxistisk kontekst, derimot, er det alltid frem-

4 Boltanski, Luc og Chiapello, Ève (2018) *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.

5 Øversveen, Emil (2022) «Capitalism and alienation: Towards a Marxist theory of alienation for the 21st century». *European Journal of Social Theory*, 25(3).

medgjøring av *arbeid* det er snakk om. Her er det verdt å dvele ved det faktum at verbet 'å fremmedgjøre' i det borgerlige økonomifaget, for eksempel hos Adam Smith, ofte brukes som et synonym for å 'selge'. Når jeg selger en gjenstand, for eksempel en bil, gjør jeg også bilen *fremmed* for meg selv. Bilen tilhører ikke lenger enn meg, men noen andre, og jeg har ikke lenger rett til å bruke den slik som jeg gjorde før.

Kjernen i den marxistiske fremmedgjøringsteorien er at *økonomisk fremmedgjøring av arbeidskraften* frambringer en *sosial fremmedgjøring av arbeiderklassen*. La oss nærme på hva salg av arbeidskraft egentlig innebærer. Marx beskriver arbeidskrafta som «summen av de fysiske og åndelige evnene som vi finner i det menneskelige legemet, i menneskets levende personlighet». ⁶ Arbeidskrafta er altså uløselig knyttet til kroppene, hodene og personlighetene våre. Derfor er det på sett og vis misvisende å si at vi 'selger' arbeidskraft, fordi vi ikke kan skille oss fra de fysiske og åndelige evnene våre på samme måte som vi kan med en bil eller et klesplagg.

Det vi egentlig selger når vi selger arbeidskrafta vår, er muligheten til å bestemme *hvordan arbeidskrafta vår skal benyttes innenfor et gitt tidsrom*. Vi selger muligheten til å avgjøre hvordan vi skal jobbe, hvem vi skal jobbe sammen med, hvilke mål arbeidet vårt skal ha, og så videre. Den som kjøper muligheten til å bestemme alt dette er kapitalisten. Det kapitalisten kjøper er altså ikke arbeidskraft som sådan, men *makt over arbeidskrafta*. Salg av arbeidskraft er altså ikke bare en økonomisk transaksjon, men en *maktoverføring*.

Lønnsarbeidere gir imidlertid ikke bare fra

seg kontrollen over arbeidskrafta. Når vi selger arbeidskraften vår, gir vi også opp kontrollen over *arbeidets resultater*. Selv om dette i dag kan virke helt selvfølgelig, er det en historisk ny situasjon vi står overfor her. Før-kapitalistiske håndverkere solgte i all hovedsak produktene sine selv, mens livegne bønder under føydalismen gjerne beholdt omtrent halvparten av det de produserte. Under kapitalismen eier de fleste lønnsarbeidere derimot *ingenting* av det de selv produserer. Arbeidsproduktene tilhører derimot kapitalisten, som selger dem for å realisere en merverdi, som deretter kan investeres tilbake inn i produksjonen igjen slik at mer merverdi kan produseres. Arbeiderne blir på sin side nødt til å kjøpe arbeidsproduktene sine tilbake igjen som varer på markedet, og gjøres dermed avhengige av det kapitalistiske markedet.

Når vi selger arbeidskraften vår, gir vi også opp kontrollen over arbeidets resultater.

Arbeid skaper forbindelser

På dette punktet er vi klare til å komme med en formell definisjon av hva fremmedgjøring er. Fremmedgjøring består av to steg. I første steg tar kapitalisten beslag over arbeidets resultater, og forvandler den til sin egen eiendom. I andre steg forvandles resultatene til kapital, altså som et middel for å skape en merverdi gjennom utbytting av fremmed arbeid. Fremmedgjøring er altså prosessen hvor arbeidets resultater *beslaglegges og forvandles til kapital*.

⁶ Marx, Karl (1867/2008) *Kapitalen. Kritikk av den politiske økonomien. Første bok. Kapitalens produksjonsprosess*. Oslo: Bokklubbene, s. 195.

Fremmedgjøring er altså prosessen hvor arbeidets resultater beslaglegges og forvandles til kapital.

Hvis vi skal forstå de fulle konsekvensene av fremmedgjøringen, må vi først forstå arbeidets betydning for menneskenes liv. For Marx er arbeid *en aktivitet som skaper forbindelser*. Arbeidet skaper for det første *forbindelser mellom oss selv og den ytre virkeligheten*. Når vi arbeider, griper vi inn i virkeligheten og forandrer den slik at vi vil at vi skal være. Jeg kan tenke at det hadde vært bra med en bokhylle på soverommet, for så å faktisk bygge en bokhylle som ligner det jeg hadde sett for meg på forhånd. Dermed har bokhylla blitt overført fra en idé jeg hadde i hodet, til en ting som finnes i verden. Denne overføringen bidrar til å bygge fortrolighet mellom meg og virkeligheten, utvikler ferdighetene mine, og lærer meg også noe om hva jeg er og ikke er i stand til å få til.

Endelig bidrar arbeidet også til å skape *forbindelser mellom mennesker*. Disse forbindelsene skapes for det første gjennom direkte samarbeid, for eksempel dersom jeg bygger bokhylla sammen med samboeren min eller en kompis. Selv om jeg bygger bokhylla aleine, vil jeg bruke verktøy og materialer andre har laget, og som jeg derfor kan sies å befinne meg i et indirekte samarbeid med. Når jeg bygger bokhylla vil jeg også dra nytte av kunnskap og arbeids-

metoder som har blitt utviklet av andre, og orientere meg mot estetiske standarder som har blitt overlevert meg av kulturen. Resultatene av arbeidet er altså ikke begrenset til de konkrete bruksverdiene – i dette tilfelle bokhylla – som arbeidet har som formål å frambringe. Arbeidet *produserer også samfunnet*, og menneskene som lever i det. «*Hva [menneskene] er*», som Marx skriver, «*faller altså sammen med deres produksjon, både med hva de produserer og hvordan de produserer*».⁷ Dette er nøkkelinnsikten i Marx' materialistiske historieforståelse.

Kapitalens veksttvang

Når vi arbeider etablerer vi altså forbindelser mellom oss selv og omverdenen, med andre mennesker og med samfunnet i stort. Når arbeidet fremmedgjøres, er det disse forbindelsene som brytes. Fordi arbeidsprosessen kontrolleres av kapitalen, er det også kapitalen som formidler relasjonene som holder samfunnet sammen. Dermed forvandles samfunnet til et *kapitalistisk* samfunn, styrt av kapitalens spesifikke logikk.

På dette punktet er det viktig å understreke

⁷ Marx, Karl (1970) *Verker i utvalg 2. Skrifter om den materialistiske historieopfatning*. Oslo: Pax Forlag A/S, s. 61.

at kapital her, i motsetning til i det borgerlige økonomifaget og i den borgerlige sosiologien, ikke er et synonym for 'rikdom' eller 'ressurser'. Kapital er et *middel for å utbytte og dominere fremmed arbeid*. Kapitalen er med andre ord en *maktrelasjon*.

Kapitalen skiller seg fra andre maktrelasjoner – forholdet mellom serfer og vasaller under føydalismen, for eksempel, eller mellom menn og kvinner i patriarkalske samfunn – med at den har en grunnleggende *selv-eksperanderende* logikk. Kapitalismen er avhengig av økonomisk vekst, noe som er det samme som å si at kapitalen kontinuerlig må utvide seg selv for å kunne eksistere.

Dette er da også grunnen til Marx og Engels beskriver det kapitalistiske borgerskapet som den første revolusjonære overklassen i historien. Mens tidligere overklasser holdt på makta ved å motsette seg sosial endring, er borgerskapet avhengig av kontinuerlig utvikling, innovasjon og vekst. Kapitalismens selv-eksperanderende logikk tvinger borgerskapet «til bestandig å revolusjonere produksjonsmidlene, og dermed også produksjonsforholdene, og følgende samtlige sosiale forhold».⁸ Derfor blir de også som «trollmannen som ikke lenger er i stand til å kontrollere de underjordiske makter han har manet frem».⁹ Den samfunnsmessige utviklingen løper løpsk, og selv verdens rikeste og mektigste mennesker må finne seg i å bli herjet med av markedets ukontrollerbare svingninger.

Det er verdt å merke seg at Marx på ingen måte betrakter kapitalens veksttvang som en utelukkende negativ ting. Spesielt *Grundrisse*

inneholder derimot mange passasjer hvor Marx beskriver kapitalistisk vekst i overraskende positive ordelag. Trangen til vekst, skriver Marx, fører til «utforskningen av hele naturen», «universell utveksling av produkter fra alle fremmede land og klimaer» og «utviklingen av naturvitenskapene til sitt høyeste punkt», og bryter dessuten «gjennom nasjonale grenser og fordommer». Veksten skaper også nye behov som ikke oppstår ut fra naturen, men ut fra samfunnet, og bidrar dermed til å «kultivere egenskapene til det samfunnsmessige mennesket».¹⁰

Legg merke til hvordan Marx ikke bare beskriver kapitalismen som en kilde til økonomisk utvikling. Kapitalismen beskrives også som en kilde til *sosialisering*. Kapitalismen knytter sammen folk fra alle verdenshjørner, og river ned de kulturelle barrierene mellom dem. Kapitalismen frigjør oss fra naturens åk, og lar oss selv velge hvordan vi skal leve. Kapitalismen gjør oss til siviliserte, mangefasetterte, rasjonelle mennesker, som er i stand til å ta kontroll over vår egen historie. Kapitalismen, for å si det kort, gjør kommunismen mulig.

Dette er da altså den ene siden av historien. Den andre siden er at all denne utviklingen skjer i en *fremmedgjort form*. «Alle sivilisasjonens framskritt», skriver Marx, «som frambringes av vitenskap, oppfinnelser, arbeidsdeling og samarbeid, forbedrede kommunikasjonsmidler, etableringen av verdensmarkedet, maskineri, osv. – beriker ikke arbeideren, men *kapitalen*, og øker dermed makten som hersker over arbeidet».¹¹ Den sosiale utviklingen kommer altså ikke befolkningen til

8 Karl Marx og Friedrich Engels (1848/2016) *Det kommunistiske partis manifest*. Oslo: Sentralkomiteen, s. 13.

9 Karl Marx og Friedrich Engels (1848/2016) *Det kommunistiske partis manifest*. Oslo: Sentralkomiteen, s. 17.

10 Karl Marx og Friedrich Engels (1983) *Werke. Band 42*, Berlin: Dietz Verlag, s. 322-323.

11 Karl Marx og Friedrich Engels (1983) *Werke. Band 42*, Berlin: Dietz Verlag, s. 229.

gode, men frambringer en kapitalistisk orden som konfronterer oss som en fremmed, uforståelig og truende makt. Resultatet er en generell frakopling mellom menneske og samfunn, som øker etter hvert som samfunnet utvikler seg. Derfor kan vi si at kapitalismen ikke bare gjør kommunismen mulig – den gjør den også *nødvendig*.

Fremmedgjøring og klassekamp

Fremmedgjøringsbegrepets største styrke er at det forklarer den besynderlige følelsen av frikobling og avmakt som kjennetegner dagens kapitalistiske virkelighet. Objektivt sett har vi jo aldri vært like gjensidig avhengig av hverandre som det vi er nå. Objektivt sett har vi også flere muligheter til å avgjøre hvordan vi skal organisere samfunnet og våre egne liv enn på noe tidligere tidspunkt i den menneskelige historien. Når vi likevel føler oss som isolerte individer hvor ingenting er mulig, skyldes det at økonomien er organisert på en måte som systematisk fratrukker arbeiderklassen makten over arbeidsprosessen og dens resultater, og gir denne makten til en klasse og et system som setter profitt over alle andre hensyn.

Fremmedgjøringsteorien bidrar også til å tydeliggjøre om hva klassekampen egentlig handler om fra et marxistisk perspektiv, på en måte som også opphever forskjellen mellom de to tradisjonene for marxisme vi gikk gjennom på starten av denne artikkelen. Tradisjonelt sett har marxister forstått klasse som hovedsakelig en utbyttingsrelasjon, hvor kapitalistklassen tillegner seg det økonomiske overskuddet av det arbeiderklassen skaper. Risikoen med en slik forståelse er at den marxistiske kapitalismeanalysen reduseres til en kritikk av kapitalistisk *fordeling*, og ikke av kapitalistisk *produksjon*. Implikasjonen blir da at vi godt kan beholde

den kapitalistiske produksjonsmåten, så lenge vi sørger for at verdiene blir fordelt på en mer ”rettferdig” måte. Dette kan knapt være tilfredsstillende fra et marxistisk perspektiv.

Fremmedgjøringsteorien minner oss på at problemet med kapitalismen ikke bare er at kapitalistklassen beriker seg på bekostning av de som faktisk skaper verdiene. Problemet med kapitalismen er at vi mister kontroll over produksjonen av vårt eget livsgrunnlag, og derfor også – i den grad økonomien også former de ikke-økonomiske sfærene – over samfunnet i stort. I stedet for at samfunnet kontrollerer økonomien, får vi et samfunn hvor økonomien kontrollerer samfunnet, og hvor vi holdes som gisler av et ukontrollerbart, kaotisk og destruktivt system.

Problemet med kapitalismen er altså ikke bare ulikhet, men *avmakt*. Den antikapitalistiske klassekampen kan derfor ikke være en rent økonomisk kamp for bedre lønn og arbeidsbetingelser. Den må også være en sosial, politisk og kulturell kamp for et friere og mer demokratisk samfunn, hvor vi ikke styres av fremmede sosiale krefter, men selv tar historien i våre egne hender. I denne kampen er trenger vi både sosial og kunstnerisk kapitalismekritikk – i den grad distinksjonene mellom dem i det hele tatt lar seg opprettholde.

Fremmedgjøring og kommunisme

Sist, men ikke minst, er fremmedgjøringsteorien nyttig for å breie ut kommunismens sosiale grunnlag. Hvis vi tenker at problemet med kapitalismen først og fremst er utbytting og ulikhet, er det vanskelig å skjønne hvorfor relativt privilegerte arbeidere (med høy lønn, sosial beskyttelse, og så videre) har interesse av å velte kapitalismen. Fra et fremmedgjøringsperspektiv blir denne interessen umiddelbart

tydelig. *Alle* arbeidere, uansett hvor mye de tjener, har interesse av å leve i et samfunn hvor det ikke er kapitalen, men det demokratiske fellesskapet, som styrer over økonomien. Alle arbeidere har interesse av å (for eksempel) være med på å bestemme hvilke teknologier som skal utvikles, eller hvordan vi skal balansere økonomiske og økologiske hensyn. Og alle arbeidere har interesse av å leve i et samfunn de er i stand til å kontrollere, framfor i en anarkistisk, kvasi-naturlig samfunnsorden som ingen føler seg hjemme i.

I *Åndens fenomenologi* framstiller Hegel den menneskelige historien som en prosess hvor ånden først fremmedgjøres og så gjenforenes med seg selv. Hegels framstilling av denne prosessen er – mildt sagt – komplisert. *Svært* grovt gjengitt kan den imidlertid oppsummeres som følger. Først lever menneskene i en direkte enhet med samfunnet. Menneskene identifiserer seg fullstendig med kulturen, og har ikke noe begrep om at samfunnet kunne vært annerledes. Denne identifikasjonen finnes imidlertid bare på et ubevisst og ureflektert plan, og lar seg derfor ikke opprettholde i lengden. Når enheten uunngåelig brytes, blir menneskeheten fremmedgjort. Deretter viser Hegel hvordan menneskeheten gjentatte ganger forsøker å unnsnippe fremmedgjøringen: i stoisismen, i aristokratiet, i markedet, i revolusjonær terror, og så videre.

Etter hvert som menneskeheten prøver og feiler på denne måten, danner det seg en indre logikk som hvor hvert forsøk utgjør et stadium i én og samme utvikling. Til slutt oppheves fremmedgjøringen, og enheten mellom mennesket og samfunnet gjenopprettes. Denne enheten finnes imidlertid på et høyere plan enn den opprinnelige enheten, fordi den har tatt opp i seg alle lærdommene fra åndens strev-

Alle arbeidere har interesse av å leve i et samfunn hvor det ikke er kapitalen, men det demokratiske fellesskapet, som styrer over økonomien.

somme ferd. Fremmedgjøring er en smertefull, men *nødvendig*, del av menneskets utviklingsprosess, fordi det bare er gjennom fremmedgjøringen at vi kan utvikle den absolutte kunnskapen Hegel mener er historiens slutt punkt.

Innenfor marxismen er det en langvarig diskusjon om kapitalismen er et nødvendig forstadium til kommunismen eller ikke. Krever kommunismen at vi går gjennom den kapitalistiske fremmedgjøringen, eller hadde det vært mulig å nå kommunismen uten all lidelsen kapitalismen fører med seg? I dag er selvfølgelig disse diskusjonene bare av teoretisk interesse. Kapitalismen er i dag verdensomspennende, og har for lengst befestet sin posisjon som verdens mest skjebnesvangre kraft. Spørsmålet er ikke om kapitalismen er historisk nødvendig, men gjennom hvilken historisk prosess vi kan komme oss ut av den.

Også her har Marx' fremmedgjøringsteori noe å bidra med. Den viser hvordan kapitalismens sosialisering av økonomien, til tross for alt, utvikler muligheten for et helt annet samfunn enn det vi har i dag. Hvorvidt vi griper denne muligheten, er selvfølgelig opp til oss.

Marx' fremmedgjøringsteori viser hvordan kapitalismens sosialisering av økonomien utvikler muligheten for et helt annet samfunn enn det vi har i dag.

- Emil Øversveen

Først tar de sangen fra oss

Illustrasjon: Jøkke Fjeldstad

Av

Jikke Fjeldstad

Redaksjonsmedlem i Gnist

Kapitalismen har en helt unik historisk funksjon ved å ta fra oss noe av det mest menneskelige i oss og gjøre den til en vare. Dette gjør at vi går rundt med et tomrom i vår menneskelige sjel. Et tomrom som kan fylles med et innhold. Høyresiden vil fylle det med individualisme, fremmedfrykt, kvinnehat med mer. Mens det er kun marxismen som gir oss svaret på hvordan dette tomrommet kan fylles på en måte som vil løse problemet.

Mitt perspektiv på å lese og forstå Marx og marxisme handler om å finne hvordan vi kan bekjempe kapitalismen. Karl Marx sine analyser handler for meg ikke bare om å forstå hvordan kapitalismen fungerer, men også grunnleggende om hvordan bekjempe den. For å kunne gjøre effektiv motstand mot kapitalismen, trenger vi å forstå hvordan den fungerer. På oss som mennesker, på relasjonene med andre mennesker, på vårt forhold til varesamfunnet og ikke minst i forhold til produksjonsmidlene, som skaper dette vareproduserende samfunnet.

Med fremmedgjøring mener vi noe mer enn at noe bare føles fremmed for oss. Marx bruker det for å beskrive at noe som arbeideren egentlig produserer blir fremmed for henne gjennom produksjonspro-

sessen. Hun produserer under kapitalismen ikke fordi hun trenger gjenstanden eller det hun skaper i verden, men fordi hun trenger lønn. Hun blir derfor på et samfunnsmessig nivå likegyldig til hva hun produserer.

Jon Egil Brekke sammenfatter fremmedgjøring i arbeidet som:

« Arbeideren og arbeidsproduktet er fremmede for hverandre, arbeideren fratras produktet, produktet legges til kapitalen, som står overfor arbeideren som en fiendtlig makt. Menneskets tilegnelse av et objekt (fra naturen) er samtidig arbeiderens avståelse av samme objektet. Arbeidet produserer økende privateiendom på den ene siden

og økende fattigdom på den andre.

Arbeideren er fremmed for seg selv mens arbeidet pågår, arbeidsprosessen tilhører ikke ham selv, men en annen, og han selv tilhører en annen mens han arbeider. Han iverksetter en annens vilje og gir avkall på sin egen. Han arbeider ikke ut fra indre trang, men ut fra ytre tvang.

Den bevisste forming av omgivelsene, som er menneskets kjerne og artskjennetegn, blir noe fremmed for arbeideren. I stedet for grunnleggende livsutfoldelse blir arbeidet et middel for å overleve rent fysisk. Menneskets frihet blir trengt tilbake til rent dyriske funksjoner, som å spise, drikke og avle barn. I beste fall kan arbeideren utfolde seg hjemme, utenfor arbeidet.

Som følge av dette står mennesket fremmed overfor seg selv, overfor andre mennesker, og overfor samfunnet generelt.¹

Jeg mener fremmedgjøringa også eksisterer utenfor vår direkte posisjon i produksjonen. Menneskelige handlinger, oppførsel og relasjoner blir gjort om til varer under kapitalismen og på den måten fremmedgjøres vi fra oss selv.

Fremmedgjort fra sang

La meg bruke musikk som et eksempel. At musikk er grunnleggende viktig for mennesket er vanskelig å komme unna. Vi har funnet arkeologiske rester av menneskelagde instrumenter som er eldre enn språksenteret i hjernen vår. Før vi lagde instrumenter er det logisk å tenke at vi lagde musikk med vår egen kropp som instrument.

Gjermund Kolltveit peker på i sin bok *Sang*

som våpen at synging er en kroppslig opplevelse.

« Å synge reduserer nivået av stresshormonet kortisol, og styrker dermed immunforsvaret. Sangen stimulerer en rekke signalstoffer som endorfiner, dopamin og oksytocin. Dette er stoffer som gjør oss glade og mer positivt innstilt til samarbeid.²

Sang og musikk har i alle tidsepoker vært viktige for mennesket. I middelalderen måtte man ha vært gal hvis man ikke sang mens man bakte. Og sang var vanlig i fabrikklokaler helt til maskinene ble så støyete at sangen druknet. På NRK finnes det et klipp med en som leder arbeidet med kabeltrekking ved hjelp av sang, noe som har dødd ut med at maskiner har tatt over for menneskelig muskelkraft. I dag er sang mye sjeldnere i hverdagen og ikke minst i arbeidshverdagen. Vi sitter som regel halvflau og synes det er vanskelig å synge *Gratulerer med dagen* sammen med kollegaer. Musikk i arbeidshverdagen høres gjennom små propper i øret for å stenge ute arbeidsfellesskapet, skape rom for å unngå forstyrrelser, framfor å samle og bygge fellesskap.

At musikk er et grunnleggende menneskelig uttrykk, ser vi når små barn synger spontansang i barnehagen. Spontansang er improvisert sang uten forhåndsdefinert tekst, melodi eller rytme. Sakte, men sikkert, forsvinner sangen fra barnet etter hvert som det blir voksent. Noe av det handler jo om å bli selvbevisst sin egen stemme, og stemmeskiftet hos gutter. Men det handler også om at man blir møtt med musikk som vare. Denne varen står i sterk kontrast til den musikk vi lager selv. Mens vår

1 Jon Egil Brekke, *Marxistisk filosofi en innføring*, Røde Fane 1997. <https://marxisme.no/fremmedgjoring-2/>

2 Gjermund Kolltveit, *Sang som våpen*, 2021

egen sang er kanskje litt falsk, undersøkende, har et fleksibelt forhold til rytme eller melodi. Musikken som vare er ofte godt produsert, utøvd av folk med lang trening og høy kompetanse. Polert av produsenter og forbedret i miksen. Dette er den ferdig polerte, godt produserte musikken som vi møtes over alt i samfunnet. Musikk som ikke lenger er først og fremst menneskelig uttrykk, men en vare som selges på et marked.

Det at musikk og andre kreative menneskelige uttrykk blir varegjort gjennomsyrer samfunnet. Det som burde vært grunnleggende menneskelige uttrykk blir gjort til ikke gode nok. Vi sammenligner det med varene og finner fort ut at det vi selv holder på med ikke kan måle seg. Men istedenfor at vi finner ut at målestokken er feil så fremmedgjøres vi fra våre egne kulturuttrykk. Bare se når kulturbevisste folk blir portrettert i Klassekampen eller tilsvarende aviser, når de blir spurt om siste kulturopplevelse, svarer alle med en vare de har kjøpt, ingen svarer med noe de selv har gjort, at de sang for barnet sitt eller tegnet en tegning. De svarer alltid med at de har kjøpt en vare, som en teaterforestilling eller konsertbillett.

Et sort hull

Min påstand er at denne fremmedgjøringa gjør noe grunnleggende med oss mennesker. Den skaper et hull vi ikke veit hvordan å fylle. Fremmedgjøringa er fordekt for oss gjennom varesamfunnet så ser vi ikke umiddelbart løsningen. Vi blir rastløse mennesker på jakt etter noe å fylle hullet med. Og ting å fylle det med er kapitalismen eksperter på å tilby oss. Samtidig er det som å kaste ting inn et sort hull, det suger til seg materien, og vi jager igjen nye varer for å fylle hullet.

Dette tomrommet har sjelden en arbeider råd til å fylle på med det hen får utbetalt i lønn. Derfor har det oppstått en stor ideologiprodusent som forteller oss fortellinger om hvordan vi kan håpe på å bli rike nok. Vi får YouTube-kanaler laget av millionærer som fører propaganda for en livsstil som er uoppnåelig og samtidig framstår som den mest realistiske løsningen. Vi kan alltid håpe på å vinne en av MrBeast sine konkurranser eller trekke 7 rette i lotto. En strategi for å komme ut av posisjonen i produksjonen basert på hell og lykke. Det er mer en ideologisk drøm enn reell strategi. Den andre strategien som er tillatt under det kapitalistiske hegemoniet er middelklassestrategien, å jobbe hardt for å heve seg over andre, gjennom studier og kultur. Det er heller ikke en reell strategi for å fylle hullet. Kun en strategi som er med på å holde andre folk nede istedenfor å gjøre noe med problemet. Jeg har skrevet mer om disse to strategiene i artikkelen Klassestrategi på TV i *Gnist* nummer 1 2020.³

For alle som ikke passer inn i disse to strategiene blir møtt av en høyreside med åpne armer, som forer de med at kvinnehat, transhat og rasisme som kan fylle det hullet kapitalismen har skapt.

Det er her dagens utfordring ligger. Hvordan presentere en visjon om et annet samfunn som ikke bare fyller det hullet kapitalismen skaper i livet vårt, men også gjør noe grunnleggende med samfunnet. Slik at hullet ikke lages i første omgang. Det krever en kommunistisk strategi om å uttrykke at vi vil vekk fra dette, og samtidig tar kampen konkret mot kapitalismen vesen der vi møter det i dagliglivet. Det er

3 Se min artikkel i *Gnist* 1-20 Klassestrategi på TV <https://marxisme.no/klassestrategi-pa-tv/>

dette som er venstresidas virkelige utfordring.⁴ Den kan ikke bare løses med politiske brødkrav. Men visjoner om grunnleggende endring. At vi kan endre strukturene og kulturen i samfunnet som opprettholder og forsterker klasse-samfunnet, rasismen, kvinnehatet og transfobi (med mer).

Dette er en kamp som må føres mye bredere enn det snevre rommet for den parlamentariske politikken. Det er en kamp som foregår langt utenfor det vi normalt tenker på som politikk, men likevel er viktige for å etablere ideer i vårt samfunn. Her spiller kunst og kulturarbeidere, kunstnere og artister viktige roller. Men også nymotens roller som influenser i sosiale medier. De spiller en rolle som ideologiprodusenter i vår tid.

På samme måte som Thatcher og Reagan sitt inntog med høyrepolitikk førte til en bølge av radikale kunst og kulturuttrykk, ser vi i dag det samme med Trumps MAGA-fascisme. Det er ikke mangel på de som har et behov for å uttrykke sin motstand. Det har gitt oss et helt nytt lydspor til kampen mot undertrykking på tvers av sjangere. Fra Bob Vylans slagkraftige hiphop til folkepopens Carsie Blantons skarpe tunge. Palestinaflagg veives og anti MAGA budskap ropes ut på de store festivalscenene. De samme artistene møtes med forsøk på sensur og knebling av ytringer. Det tydeligste eksempelet er kanskje rettsprosessene mot Kneecaps Mo Chara, som ble siktet av den britiske staten for terror for å vifte med et flagg.

Gjenvinne vår egen stemme

Fortsatt strømmer det på med nye lag av uredde venstreorienterte artister, som tar opp

små og store verdensproblemer og urettferdigheter. På samme måte som Madonna sto opp for homofile og Hiv-smittede eller Public Enemy mot rasismen på 80-tallet, så trenger vi også i dag artistene som går i front mot Maga-fascisme og transhat. De skaper inspirasjon og engasjement til kampen som ikke kan undervurderes. Samtidig er det også motstand pakket inn som et produkt, en vare, i kapitalistiske økonomien. Nye kulturelle uttrykk blir sugd inn i det sorte hullet og spyttet ut igjen med prislapp og strekkode. Derfor må en kommunistisk kulturstrategi gå utover å bare få artister til å ha bra budskap. Vi må lage en ide om hvordan gjenvinne vår egen stemme.

Er ikke det å gi arbeiderklassen stemme, og med det makt til å endre samfunnet selve essensen i det vi kaller kommunisme? Vi må derfor ha en kulturstrategi som vil oppheve varesamfunnets makt over kulturen vår. En strategi for at arbeiderklassen ser sine egne kulturelle bidrag som verdifulle, og med det anerkjenner den kulturen vi har i hverdagen. Den kulturen som ligger i å nynne på en melodi eller tegne en tegning. At det er kultur å lære seg et nytt instrument, bake brød eller spikke med kniv.

Arbeiderbevegelsen i alle avskygninger har hatt et bevisst forhold til det å bygge bevegelse gjennom kultur. Allerede i 1850 i Marcus Thranes arbeiderforeninger ble det laget sangbok, redigert av Typografen P.W. Bergh. Og siden den gang har sang blitt brukt for å skape samhold, kamplyst og engasjement. Den har virket internt på bevegelsen for å styrke samholdet, definere hvem vi er. Sangen bidrar til endring fra et egosentrisk perspektiv på verden til et fellesskap perspektiv. Utad ble sang brukt retorisk for å fortelle om politiske kamper, hvorfor vi måtte slåss og hva som var utfallet.

⁴ Se min artikkel i *Gnist* 3-25 Har vi blitt en venstreside uten visjoner? <https://marxisme.no/har-vi-bli-venstreside-uten-visjoner/>

Sanger for å overtale folk følelsesmessig for å støtte bevegelsen. Når man synger et budskap blir det ofte sterkere emosjonelt, enn bare å høre et foredrag eller lese en løpeseddel. Knut Kjeldstadli skriver at «Nettopp det å synge i fellesskap er det sentrale» om hvorfor allsang er så viktig for arbeiderbevegelsen.⁵

I dag synges det mindre i fellesskap, melodiene som nynnes på er sjelden en identitetsmarkør om hvilken side du står på. Mange tror de ikke kan synge, har aldri lært å spille et instrument eller gjøre andre kreative uttrykk. Det gjør at mennesker over generasjoner har blitt mer isolerte fra hverandre. Arbeidslivet behandler oss ofte som utbyttable maskindeler, men kanskje noe av det også skjer i det sosiale livet. Ensomhet diskuteres som om det er en av vår tids største utfordringer. Men henger ikke følelsen av ensomhet sammen med hvordan kapitalismen gjennomsyrer livene våre? Det er få som har noe quickfix på ensomhet, men det er kanskje fordi det er et økonomisk system som splitter oss opp i individer og hindrer oss å se fellesskap. Det er å synliggjøre fellesskapet som må være en byggestein i en kommunistisk strategi. Da må vi skape liv der man uttrykker seg kulturelt, som et helt menneske. Ikke aleine, men i fellesskap.

Historisk har arbeiderbevegelsen vært en opplysningsbevegelse. Arbeiderbevegelsen var ikke bare opptatt av å opplyse om hvordan kapitalismen fungerte, hvordan vi kunne avskaffe den eller om arbeiderens viktige rolle i den. Det var en bevegelse som var opptatt av at arbeiderklassen fikk tilgang på kunnskap om kosthold, idrett, seksualhelse og ikke minst kultur. Man organiserte idrettslag, kunnskaps-

deling blant husmødre, sangkvelder, barne- og familieorganisasjoner og mye mer. Man hadde en idé om å være en bevegelse langt ut over det direkte ideologiske eller opp mot hva som skjedde i folkevalgte organer. Etter hvert har det blitt mindre og mindre av det. I dag er det nesten kun de konkrete sakskampene gjennom aksjoner og demonstrasjoner og den folkevalgte politikken som er igjen, med noen innslag av studiesirkler om politikk og ideologi. En breiere bevegelse for å bedre arbeidsfolks liv både konkret og strategisk tas det ikke tak i. Det er kanskje for langt unna hva som kan være partienes rolle innenfor dagens ideologiske system? Noen av rollene er også overtatt av en utbygd velferdsstat. Og det er vi jo tilhengere av. Likevel så bør vi tenke at det er viktig å plukke opp igjen opplysningsidealet hvis vi vil bygge en bevegelse som vil endre historiens utvikling. At vi må gi folk kunnskap og midler for å uttrykke seg selv og fylle det sorte hullet fremmedgjøringa skaper. Det er ofte en rettighet som er urettferdig fordelt i samfunnet. Den blir fordelt enten via arv eller markedet, men som kommunister bør vi ha en ide om at vi vil fordele dette til flere. Det betyr ikke at alle skal bli profesjonelle musikere og kunstnere. Det betyr at vi sloss for å la kreativitet være en del av mennesket, at kulturen kapitalismen vil stivne og gjøre om til varer, heller kan leve fritt, være personlig og ikke for noen større grunn enn at det er med å gjøre et menneske helt. Så spre en liten melodi som ikke er skrevet ned, om frihet som ikke enda finnes et sted, dans et dansetrinn for å minne på at vi er i bevegelse.

5 Knut Kjeldstadli, *Arbeid og Klasse - Historiske Perspektiver*, 2018

Folket kan endre historiens gang

– Den som lever skal ikke si: aldri!, sier Ebba Wergeland, og siterer Bertolt Brechts «Ros av dialektikken». 80-åringen har sterk tro på folks evne til å endre historiens gang, og mener at det er viktig å ikke ta de herskendes versjon av historien for gitt.

Intervju med

Ebba Louise Wergeland

Arbeidsmedisiner og forfatter av blant annet boka Verneombudet, som nå har kommet i sin 5. utgave. I norsk fagbevegelse og kvinnebevegelse er hun kjent for å bidra med krystallklare og skarpe foredrag og leserinnlegg om sekstimersdag, arbeidsmiljø og forsvar for velferdsstaten.

26. april fylte Ebba 80 år.

Av Sissel Henriksen

Journalist, jobbet i Klassekampens utenriksredaksjon fram til våren 2024.

– Blant de mange bøkene mine har jeg ei som heter «Hvorfor de herskende klasser frykter historien», av Harvey J. Kaye, sier Ebba Wergeland.

– Boka tar opp viktige poenger. Jeg leser mye historie. Det er fordi at hvis du går historia litt etter i sømmene, så oppdager du at veldig mange andre løsninger enn det vi har i dag er mulig. Og de som er best tjent med verden som den er, frykter jo at folk skal oppdage at det går an å gjøre ting på andre måter.

Boksamleren

Vi møtes over en kopp te i leiligheta hennes på Grünerløkka, med bøker i hver ledig krok. En diger pakke fra Wangsmo antikvariat troner innafor døra, med atter nye historiebøker å fordype seg i. Men Ebba er også i gang med å sortere bøker som skal ut. Hun er tross alt på et sted i livet der det kan være greit å rydde litt opp etter seg.

80-åringen er nokså ettertenksom når det gjelder hva hun kan ha å melde til Gnist lesere.

– Hva er det jeg kan fortelle som er relevant for nye slekter? Mye av det som har preget mitt liv er fjernt for de som er unge i dag. Det tenker jeg ofte på når dagens «eksperter» har meninger om tida som var. For dem er det historie

de er blitt fortalt eller har lest om. For meg er det noe jeg husker. «I all verden, tenker jeg, er det *det* dere har fått med dere?». Revolusjonen i Iran i 1979, for eksempel, den er jo fjern historie for de som er født etter den tid. Hva tenker de når de ser at Fritt Palestina, bladet til Palestinakomiteen, feiret den med Khomeini og Arafat på forsida?

– *Ja, jeg blir av og til litt sjokkert når jeg kommer på at 70-åra er lenger tilbake for dagens unge enn 2. verdenskrig var for oss som var unge i 70-åra. Så hva kan man formidle?*

– Jeg kan ikke si hva de unge skal gjøre, bare fortelle hva jeg har opplevd, så får nye generasjoner se om de får noe ut av det. Det finnes ingen Historie med stor H. Historien avhenger av perspektivet. Det som er skjedd ser forskjellig ut om du ser det ovenfra eller nedenfra, på nært hold eller på lang avstand. Dagens eksperter er for eksempel ikke eksperter på sykelønnsordningens historie.

Folkeopplyseren

Ebba Louise Wergeland rundet 80 år den 26. april. Bak seg har hun et langt liv som lege og aktivist på norsk venstreside. I norsk fagbevegelse og kvinnebevegelse er hun kjent som dama som bidrar med krystallklare og skarpe foredrag og leserinnlegg om sekstimersdag, arbeidsmiljø og forsvar for velferdsstaten. Blant sine mange venner er hun en høyt skattet, vitig, omsorgsfull og klok samtalepartner.

Hun tok embetseksamen i medisin ved Universitetet i Oslo (UiO) i 1970, ble spesialist i arbeidsmedisin i 1985 og tok doktorgrad i 1999, på ei avhandling om gravides arbeidsforhold.

Ebba har jobbet i Arbeidstilsynet og ved

Institutt for samfunnsmedisin ved UiO. Hun har vært, og er, en aktiv samfunnsdebattant i tema som helsefarlig arbeid, kjønn og helse, arbeidstid, trygd, pensjon og sykefravær. I sitt formidlingsarbeid har hun lansert begrepene «pølsemodellen» og «sykenærvær», som seinere nærmest har blitt fagtermer i velferdsdebatten.

Hun har mottatt en rekke priser, blant annet hedersprisen fra den faglige Trondheimskonferansen, Klassekampens Neshornpris for sin folkeopplysningsinnsats og Karl Evang-prisen «for sin lange innsats for norsk arbeidsmedisin og arbeidsmiljø, for kvinnene sine rettar og for internasjonal solidaritet».

Ebba har nettopp sluttført arbeidet med en revidert utgave av boka «Verneombudet». Den ble lansert på et seminar i Oslo 28. mai, i regi av LO i Oslo, Gyldendal Akademisk og Pensjon for alle.

Sykelønnsordningen

I 1978 vedtok Stortinget enstemmig full lønn fra første fraværsdag for alle. Fram til da hadde dette vært et privilegium for høyere funksjonærer.

– Jeg blir jo av og til utkalt for å si noe om sykelønnsordningen. Og da forteller jeg folk at jeg husker tilbake til den tiden da vi ikke hadde dagens sykelønnsordning. Jeg husker også at det var slik at da sykelønnsordningen ble vedtatt, var alle partiene på Stortinget enige om at det skulle være full lønn under sykdom. Høyres Jo Benkow holdt et av de beste innleggene. Han gjorde også narr av dem som bekymret seg for misbruk, og påpekte av de største skeptikerne var de som sjøl allerede hadde lønn under sykdom. Og ingen av partiene snakket om at det ville bli for dyrt, eller at fraværet var for høyt, selv om det var på samme nivå som

i dag.

Hun påpeker at da folketrygden kom i 1967, var formålet å sikre økonomisk trygghet i perioder uten arbeid, og å utjevne forskjeller.

– *Når kom holdningsendringen?*

– Fra 1990 og utover ble styringspartiene Høyre og Arbeiderpartiet, som vekslet om å ha makta, opptatt av at sykelønnsordningen var for dyr. De fulgte den sosialpolitiske endringen i resten av OECD-området. Endringer i styrkeforholdet mellom klassene endret også de økonomiske teoriene som fikk dominere. Stønadene var ikke lenger en rettighet for mot-takerne, men en tyngende utgift for staten. Svaret på manglende arbeidsinntekt var ikke lenger stønader som ga økonomisk trygghet, men dårligere stønader som skapte utrygghet og «arbeidsmotivasjon».

Hun understreker at siden sykelønnsordningen var enormt populær, klarte ikke norske regjeringer å knekke den.

– Det de gjorde i stedet, var å lage en fortelling som snakket ned ordningen. De mente den var for dyr. Men i stedet for en politisk diskusjon om riktig pengebruk, sa de at fraværet var «for høyt», og fikk NHO og LO til å si det samme. Uten at noe definerte hva de la i «for høyt» fravær, sier arbeidsmedisineren, og sukker over at ikke flere forstår at det ikke går an å samtidig ha et inkluderende arbeidsliv og et lavt sykefravær.

Hun viser til at Finansdepartementet har sagt at det er et paradoks at verdens friskeste folk har det høyeste sykefraværet.

– Men det er jo slett intet paradoks, tvert imot. Nasjonalt fravær er først og fremst et uttrykk

for hvor samfunnet gjør av folk med dårligere helse. I gamle dager mistet folk jobben og havnet på fattigkassa. I Norge i dag har mange sykelønn og beholder jobben, selv om mange langtidssykemeldte blir støtt ut med arbeidsløshetsstrygd og uføretrygd. Jeg skulle ønske at LO-ledelsen kunne se at dette handler om sosial trygghet, og at det faktisk er en styrke at fraværet holder seg høyt, fordi det viser at arbeidslivet også inkluderer folk som kan ha bruk for sykelønn.

Manipulerer folkemeningen

Ebba mener at «alt dette maset om at sykefraværet er for høyt» kan sees som en kampanje fra politikerne for å forberede folk på at man skal kutte i ordningen.

– Og kampanjene virker. De manipulerer folkemeninga til at folk tror at det er et stort problem med sykelønnsordningen, at fraværet må ned. Men hvis fraværet skal ned, må færre med dårlig helse få være i arbeid med rett til sykelønn. Da snakker vi om et *ekskluderende* arbeidsliv. Jeg liker ikke at regjering etter regjering snakker som om vi har et sykefraværsp-problem, og at ingen protesterer.

Før man ble så opptatt av å få ned fraværet, hadde man mer fokus på inkludering og på fravær som en nødvendig mestringsmåte i arbeidslivet. Norske bedrifter er små, og der svinger fraværsprosenten ut fra tilfeldigheter fra år til år. I dag har bedrifter bonusordninger som belønner dem som er uten fravær. Mer reaksjonært blir det ikke. Men det gjør fravær til noe straffbart. Det ville ikke Benkow likt – eller Høyre anno 1978.

Angrepene på sykelønnsordningen og pensjonsreformen ser hun som et uttrykk for at sosialpolitikken og trygdepolitikken er endret

i hele EØS-området.

– Endringene fra 1990-tallet er ikke uttrykk for endringer i folks adferd, men i Stortingets holdning. Debatten nå er helt annerledes enn i 1978. Nå skal det «ikke være for fristende å bli uføretrygda». De snakker som om folk flest egentlig trakter etter å få trygd, og at det at sosialstønadene er for gode er årsaken til at flere mottar helserelevante ytelser.

200 år gamle tanker

– Da Arbeiderpartiregjeringen lanserte «arbeidslinja» i 1995, var det ikke mange som husket hva ordet opprinnelig sto for, Det fantes en gammel arbeidslinje, som sa at folk hadde rett til arbeid, og hvis de ble nektet denne retten, skulle staten gi dem det de trengte, og ikke bare forsorg. De kjempet mot overklassens ordninger for fattighjelp. Men den nye arbeidslinja fra 1995 bryter fullstendig med den gamle og henter faktisk fram igjen overklassens gamle prinsipp for fattighjelp, at ingen offentlig stønad måtte være bedre enn den laveste lønna i arbeidsmarkedet. Det står på trykk i Fattiglovs-kommisjonens rapport i England i 1834, og blir kalt «prinsippet om lavere attraktivitet». Ei omtrent identisk formulering står på trykk i et notat fra LOs samfunnspolitiske avdeling fra 2023 om arbeidslinja. De skriver at den bygger på «prinsippet om lavere attraktivitet», at trygdene ikke overskride de laveste lønnsnivåene og at det skal lønne seg å jobbe.

– *Det er jo samme argumentene som ble brukt mot at folk skal få jobbe mer ved siden av uføretrygden.*

– Nettopp. Jeg fatter ikke at ikke LO og Ap-politikerne ser det som et problem at sosi-

alpolitikken nå tilpasses et syn på stønadsmottakerne som er det samme som overklassen hadde i England for 200 år siden. At politikere har skiftet menneskesyn. Ser man historisk på det, sto Bratteli og Nordli for en helt annen politikk enn dagens Ap-ledere.

Hun mener at også NAV er prega av det samme menneskesynet.

– Det gjelder ikke den enkelte ansatte, men hva de skolerer i. Nav ble oppretta for å styrke arbeidslinja. Det ligger innbakt i deres samfunnsoppdrag. «Færre på trygd, flere i arbeid og aktivitet» der «aktivitet» ikke er jobb, men jobbsøking. NAV vil ha problemer til de innser at folketrygdlovens formål var bedre. De har ikke turt å endre formålsparagrafen, men alt ellers tilpasses arbeidslinja. Det er viktig å fortelle folk dette. Dette er historie en bør grave i.

6-timersdagen

– *Noen har argumentert med at 6-timersdag kan få ned fraværet?*

– Jeg advarer alle som vil prøve 6-timersdag til å la seg lure til å bruke sykefravær som målestokk for suksess. Men på grunn av at folk er så drilla på at fravær er et problem blir det ofte gjort. Og velger man en arbeidsplass med høyt fravær til forsøk med 6-timersdag, så ansetter de ofte et par til, og det er jo friske folk. Slike nyansettelser fører ofte til at fraværet går ned, men samtidig vil flere eldre holde ut lenger på grunn av kortere dager. Og gamle folk samler jo gjerne opp flere diagnoser gjennom livet, så etter hvert går fraværet opp igjen. Det betyr en dipp i fraværet først og så går det opp igjen. Gamle og folk med dårlig helse må ut hvis fraværet skal ned.

– *Så hva er ditt hovedargument for 6-timersdag?*

– 6-timersdag trengs fordi mange har bruk for lettelser i arbeidslivet, både på grunn av egen helse og fordi de har andre omsorgsoppgaver i livet sitt. Folk har annet å bruke livet sitt til enn bare å jobbe. Kåre Willoch's regjering fikk utredet arbeidstidsreformer. Et tverrfaglig utvalg utredet flere muligheter, blant annet 6-timersdag og senkning av pensjonsalderen til 60 år. Utvalget fant at begge deler ville være godt for eldres helse, forebygge slitasje, stimulere til frivillighet. Slike utredninger gjør ikke regjeringene idag, påpeker hun, og understreker at det til syvende og sist handler om hvorvidt du skal se på folk i et samfunn som mennesker eller arbeidskraft.

80-åringen forteller at hun sjøl merker dette godt «nå som jeg er gammel og ikke lenger er av interesse som arbeidskraft».

– Uten restarbeidsevne som Nav kaller det, er vi restavfall som det er dyrt å bli kvitt. De minste og de eldste behandles som utgifter. Barna er framtidig arbeidskraft, men barn med helseproblemer vil ikke arbeidsmarkedet ha, så de får ikke samme muligheter som de friske.

Samtidig påpeker hun at det at menneskets mening er å være arbeidskraft ikke gjelder for alle.

– I Norge har særreglene for stortingsrepresentanter vist hvor lett det er å tenke på seg sjøl som en annen enn folk flest. Ser vi stort på det, er det alltid farlig å skille mellom oss og «de andre», historisk og globalt «de som intet eier men som skapte alt». I en verden med store ulikheter er det farlig å tenke oss og de andre.

Kampen for Palestina

Som student traff Ebba folk fra SUF (m-l), blant annet i studentersamfunnet og i Solidaritetskomiteen for Vietnam (Solkom). Hun betegner seg som «et barn av den store vekkel-sen», og ble tidlig med i ml-bevegelsen, og i Palestinakomiteen.

– Palestina dukket jo opp for fullt da SUF laget jordskjelv på sitt landsmøte i 1967, med en resolusjon om at Israel i sin nåværende form bør opphøre, men at de som bor der nå må få fortsette å bo der. Jeg var ikke med i SUF ennå, men har merket meg at resolusjonen SUF vedtok i 67 ser ut som om den er klipt ut fra resolusjoner fra israelske jødiske antisionister samme år. Jeg har spurt folk som kjenner SUF fra da om de hadde kontakt med disse israelerne. De mener at de ikke hadde det. Men de leste engelske blader, som publiserte tekster fra jødiske antisionister.

– *Når ble du sjøl med i Palestinakomiteen?*

– Palkom ble stiftet i 1970, drevet fram blant annet av Peder Martin Lysestøl og Finn Sjøe. Sjøe ble jeg med fra 1971, og reiste til Midtøsten første gang høsten 1977. Jeg reiste da til Sør-Libanon, til de områdene som Israel nå bomber til grus.

Solidaritetsarbeideren

Etter hvert ble det mange turer til Midtøsten. Ebba har blant annet vært i Egypt, Palestina, Syria, Jordan, Libanon, Irak. Hun sier at det å fortelle om palestinerne er litt av det samme som å fortelle om sykelønnsordningen.

– Det handler om hvordan historien forfalskes. Den palestinske historien om Nakba, katastrofen, er forsøkt utradert av Israel. Boka «The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917–2017» av Rashid Khalidi viser igjen at man ikke skal la seg by historiefortelling av dem som er fornøyd med status quo. De mektige er redd for historien.

– Haakon Lie og Ap-ledelsen støttet opprettelsen av Israel, og så på sioniststaten omtrent som vi så på Albania, som et fyrstårn. I hele min levetid har Norge støttet kolonimaktene mot koloniene i frigjøringskrigene deres. At Norge også støttet en kolonistat som Israel var derfor logisk.

– *Hvordan ser du på palestinernes muligheter nå? Er vi ved historiens ende?*

– Man kunne jo håpe på en slags ende på koloniprojektet. Det koloniprojektet som har en så katastrofal virkning også for verdens jøder.

– *Det ser svart ut for palestinerne nå?*

– Ja. Men litt for mange kjenner nå historien deres også i vår del av verden.

– *Og i land i sør, vel. De aller fleste av verdens land stemmer jo med palestinerne i FN.*

– Absolutt. Resolusjonen som slo fast at sionisme er rasisme ble jo vedtatt i FN på 70-tallet.

Lever på andres arbeid

Ebba spør seg også om det som skjer i verden nå vil føre til en annen fordeling av makt, en

annen verdensorden. At en supermakt kan tenkes å avløses av flere, en multipolar verdensorden. Hun mener også at det er viktig å huske at vi i Norge faktisk lever på andres bekostning, blant annet gjennom avkastingen fra oljefondet.

– Gnist hadde en utmerket artikkel om dette i siste nummer, som peker på at den verdensorden vi har nå holder folkene i sør i fornedrelse og fattigdom, og legger øde den naturen vi alle lever av. Det er rom for en annen fordeling. Men vanskelig å se hvordan og hvilke land man kan eller ikke kan stole på, sier hun, og fastslår at vi trenger en ny internasjonal orden som ivaretar sør. Handelsavtaler som ikke er utbytting.

– Det folk flest har oppnådd i Norge er kjempet fram av arbeiderklassen gjennom organisasjonsbygging, stemmerett, politisk makt til fagbevegelsen. Det de mangler i sør, er ikke ekspertise, men krefter og muligheter til å kreve anstendige levekår. De mektige landene sitter på enorme mengder våpen. Men selv USAs militærmakt er ikke nok til å verne dem mot nederlag. Spørsmålet er: Hva tenker millionene i sør selv om framtida si? Hvilke løsninger kommer fra de som ikke har noe nå? Hører vi dem, når vi dem? Vi som lever i deler av verden som tjener på dagens ulikheter må holde kontakt ut over landegrensene, ikke la oss forføre av de fortellingene som er offentlige sannheter her.

Hun roser Gnist for at tidsskriftet under forskjellige navn i mange år har hjulpet leserne med viktige motforestillinger og kunnskap.

– Det er viktig at tidsskriftet har holdt det gående og at de fortsetter. Vi trenger motstemmene for å forstå mer av verden og vår egen

plass i den. Og at vi selvfølgelig er mye mer enn arbeidskraft.

– *Har du en siste kommentar om palestinerne situasjon?*

– Kampen for Palestina er ikke over. Det bare ser sånn ut. Tenk på det som ble synlig under den arabiske våren – de motsetningene er der ennå. Det er store kull av utdanna arabiske unge som ikke får jobb. De vil finne en løsning. Og når jeg ser videoene fra Gaza, der de danser, leser dikt midt i helvetet, da er det ikke mulig ikke å ha tro på at de skal kunne komme seg videre. Jeg så blant annet en video av ei mor i en rasert sykehuskorridor, som satt der og lærte sin fire år gamle datter å skrive, på veggen. Mora tenkte framover, bortenfor krigen.

Det sikre er ikke sikkert

– *Hva tenker du om framtida for verdens folk?*

– Det eneste som er sikkert, er at vi alltid lever i forandringenes tid. Bertolt Brecht skreiv om det på 1930-tallet, i diktet «Ros av dialektikken», som Georg Johannesen gjendiktet:

Urettferdigheten går i dag trygt omkring,
 undertrykkerne planlegger de neste titusen år.
 Volden sverger: Det som er forandrer seg aldri.
 Ingen stemme overdøver maktens stemme.
 Og på markedet sitter utbytterne: Nå først begynner vi.

Men blant de undertrykte sier mange:
 Det vi vil går aldri.

Den som lever skal ikke si: aldri!
 Det sikre er ikke sikkert.
 Det som er forandrer seg alltid.
 Når de mektige har talt
 tar de avmektige ordet.
 Hvem våger å si: aldri?
 Hvem bestemmer at det fins undertrykkelse?
 Det er vi!
 Hvem bestemmer om den skal slutte?
 Også vi.

Du som er slått ned, reis deg!
 Du som har tapt, kjemp!
 Du som har forstått din tilstand:
 Hvordan kan du holde den ut?
 For de beseirede av i dag
 er de seirende av i morgen
 Og aldri blir: Nå i dag.

Iran i kryss- ilden

Foto: P30Cart, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons.

Iran, geografisk plassering.

Av

Siavash Mobasheri

Gruppeleder for Rødt i Oslo bystyre.

Det er lett å gå seg vill i alt som blir sagt om Iran. Hver gang landet er i sentrum for en ny krise, dukker de samme fortellingene opp: atomprogrammet, den iranske trusselen, sikkerheten til Israel, kampen mellom «det frie Vesten» og et mørkt og fanatisk regime. Men hvis vi skal forstå hva som skjer med Iran nå, og hva som står på spill for regionen og for det iranske folket, må vi begynne et annet sted. Vi må begynne med makt.

Artikkelen er skrevet i starten av april.

For det som utspiller seg, er ikke bare en konflikt om utvikling av atomvåpen. Det er en konflikt om hvem som skal dominere Midtøsten, hvem som skal kontrollere viktige transportåre og energistrømmer, og hvilke stater som får lov til å opptre som politiske aktører uten å underordne seg USA og dets allierte. USA og Israel begrunner angrepene med sikkerhet og avskrekking, men det er vanskelig å ta denne posisjonen på alvor når de samme statene i tiår har stått bak brutale invasjoner, okkupasjon, beleiring, undertrykking, attentater og systematiske brudd på folkeretten i regionen. Det gjør ikke det iranske regime progressiv, fredelig eller antiimperialistisk. Men det gjør det nødvendig å se krigen for det den er: et forsøk på å svekke og disiplinere en regi-

onal rival med militær makt.

Dette er heller ikke noe nytt. Iran har i over sytti år vært et land der vestlig innblanding har satt dype spor. Da den første valgte demokratiske statsministeren i Iran, sosialdemokraten Mohammad Mossadegh, nasjonaliserte oljen i 1951 (tidligere var kontrollert av britiske interesser, Anglo-Iranian Oil Company, nå BP), utfordret han ikke bare britiske økonomiske interesser, men hele forestillingen om at naturressurser i sør skulle være tilgjengelige for imperialistiske makter på deres premisser. Svaret kom i 1953, da USA og Storbritannia gjennomførte statskuppet (kjent som Operation Ajax) som styrket Mossadegh og satte sjah Mohammad Reza Pahlavi tilbake i makta. Dette er ikke bare et historisk bakteppe. Det

er en nøkkel til å forstå hvorfor så mange iranere, også de som avskyr dagens regime, møter vestlige frihetsløfter med dyp mistillit. De har hørt dem før, og de vet hva de ofte dekker over.

Kan ikke reduseres til antiamerikanisme

Det er nettopp derfor den vestlige debatten om Iran så ofte blir så grunn og banal. Iran framstilles enten som et rent sikkerhetsproblem, eller som et slags tomt lerret der andre kan skrive inn sin egen geopolitiske fantasi. Men Iran består ikke bare av autoritære mullaer eller den fryktede Revolusjonsgarden. Iran er et samfunn som er ekstremt klasseslett, sammensatt og konfliktfylt med en lang historie av folkelige kamper, streiker, kvinneopprør, studentprotester og motstand mot både utenlandsk dominans og innenlandsk tyranni. Hvis vi reduserer Iran kun til presteregimet, gjør vi oss dumme. Hvis vi reduserer det til antiamerikanisme, forstår vi heller ingenting.

Det er viktig å være helt tydelig på dette: Den islamske republikken er ikke et frigjøringsprosjekt. Den er ikke et sosialt alternativ til kapitalismen. Den er ikke et uttrykk for folkemakt. Den er en autoritær stat bygd opp rundt en religiøs og militær maktblokk som gjennom tiår har slått ned på arbeidere, kvinnebevegelsen, studentene, venstresida, kurdere, balutsjer og andre minoriteter. Den bruker fengsling, tortur, sensur og henrettelser for å holde seg ved makta. Protestene etter drapet på Mahsa Jina Amini i 2022 viste det for hele verden, og de nye protestene vinteren 2025–2026, utløst av økonomisk krise, prisseksplasjon og dyp sosial misnøye, viste at undertrykkelsen ikke har skapt stabilitet, bare akkumulert raseri.

Likevel er det nettopp her mange gjør en ny feilslutning. De ser regimets brutalitet og

konkluderer med at ethvert slag mot staten er et slag for folket. Men det er ikke slik historien fungerer. Det er ikke slik imperialismen og kolonialismen fungerer. USA og Israel bomber ikke Iran for å frigjøre iranske kvinner, arbeidere, etniske grupper eller studenter. De bomber ikke for å skape demokrati. De bomber for å styrke sin egen stilling, svekke en fiende, kontrollere utviklingen i regionen og sende et signal til andre stater om hva som skjer når man trosser den geopolitiske hegemoni de forsvarer. Krigen presenteres som en respons på trusler, men den er også en makt demonstrasjon. Og som alle slike makt demonstrasjoner rammer den først og fremst dem som allerede bærer de tyngste byrdene.

Si to ting samtidig

Det er her venstresida må være mer presis enn den ofte er. Vi må klare å si to ting samtidig, uten å vike fra noen av dem. For det første: denne krigen er reaksjonær. Den er ikke humanitær. Den er ikke en snarvei til frihet. Den følger samme mønster som andre kriger som er blitt legitimert med ord som å frigjøre folk og endt i ruiner, sekterisering, okkupasjon og sosial katastrofe. Irak, Afghanistan og Libya er de beste eksemplene i nyere tid. For det andre: motstanden mot krigen må ikke gli over i politisk unnfallenhet overfor regimet i Teheran. Den som tier om regimets vold for å være «anti-imperialistisk», svikter folket i Iran. Men den som tror bomber kan rydde vei for frigjøring, svikter dem også.

Dette er den politiske knipen mange iranere selv står i. Og det er kanskje det viktigste utgangspunktet for enhver tekst om Iran i dag. For det finnes ikke ett iransk svar på krigen. Det finnes ikke én samlet eksiliransk opinion. Det finnes ikke én samlet innenrikspolitisk

blokk. Samfunnet er dypt splittet, og eksilmiljøene er om mulig enda mer fragmenterte. Noen støtter åpent USA og Israel i håp om at militært press skal knekke staten og åpne for regimeskifte. Andre avviser enhver utenlandsk innblanding og ser krigen som en videreføring av en lang rasistisk, imperialistisk og kolonialistisk tradisjon. Mange er bitre mot regimet og samtidig redde for hva en krig vil gjøre med landet, familiene deres og muligheten for endring nedenfra.

For erfaringen fra regionen er brutal. De som snakker om «regimeskifte», snakker ofte som om stater bare kan tas ned og settes opp igjen uten at samfunn går i stykker. Men i praksis betyr slike prosesser nesten alltid at den gamle undertrykkelsen erstattes av kaos, militser, borgerkrig, utenlandsk kontroll eller en ny autoritær orden. Dette betyr ikke at dagens iranske stat er robust eller legitim. Det betyr at sammenbrudd ikke er det samme som frigjøring. En stat kan være undertrykkende og samtidig være en del av den infrastrukturen som holder et komplekst samfunn sammen. Når den brytes opp gjennom krig, er det sjelden de demokratiske kreftene som står best rustet til å ta over. Det er som oftest de mest væpnede, best organiserte og mest brutale kreftene som vinner fram.

Det er derfor spørsmålet om «hva som skjer etter krigen» ikke kan besvares med ønsketenkning. Ingen vet sikkert. Men vi vet nok til å være alvorlig bekymret. Den pågående krigen har allerede vist hvor enorme de regionale og globale ringvirkningene er. Hormuzstredet, som er en av verdens viktigste transportåre for olje og gass, har vært nær stillstand. IMF-sjef Kristalina Georgieva har advart om at krigen vil sette varige arr i verdensøkonomien, også om en fredsavtale kommer på plass. Dette sier

noe viktig: Krig mot Iran handler ikke bare om Iran. Det handler om hele den politiske økonomien i verden og om hvem som bærer kostnadene når stormaktene spiller sine spill.

Men det sier også noe annet. Når krigen rammer energiinfrastruktur, handelsruter og sivil infrastruktur, rammer den ikke bare regimet. Den rammer hverdagslivet. Den rammer arbeidere som mister inntekt, familier som mister tilgang til strøm, medisiner og trygghet, og lokalsamfunn som presses enda dypere inn i fattigdom og frykt. Angrepet på South Pars-komplekset er et slag mot en helt sentral livsnerve i Irans økonomi og energiforsyning. Når slik infrastruktur ødelegges, er det ikke et kirurgisk inngrep i en stats militære kapasitet. Det er et angrep på samfunnets materielle grunnlag.

Og nettopp her viser den vestlige imperialismen sitt egentlige ansikt. Den lover presisjon og leverer kollektiv avstraffelse. Den lover frigjøring og leverer sosial oppløsning. Den snakker om fred mens den produserer en ny og mer brutal virkelighet. USAs angrepskrig har fra dag en vært preget av uklare mål og glidende begrunnelser. Det er treffende. For i virkeligheten er målene ofte bevisst uklare. Er hensikten å svekke atomprogrammet? Avskrekke Iran? Knekke regimet? Endre den regionale maktbalansen? Alle deler brukes om hverandre. Nettopp derfor må venstresida være prinsipiell. Når målene flyter, er det som regel fordi krigen ikke drives av et avgrenset forsvarshensyn, men av en mer grunnleggende vilje til dominans.

Iran fra innsiden

Den indre dynamikken i Iran gjør dette enda mer alvorlig. De siste års protestbølger viser at det finnes et dypt og ekte sosialt raseri i landet. «Kvinne, liv, frihet» var ikke bare et slagord,

men en historisk utfordring mot et helt system av patriarkalsk, politisk og sosial undertrykking. De økonomiske protestene vinteren 2025–2026 viste at misnøyen ikke bare handler om kulturell frihet, men om brød, lønn, valuta, inflasjon og overlevelse. Protestene som startet desember 2025, begynte etter at rialen falt kraftig og prisene steg voldsomt, og de ble først drevet fram av handelsfolk og bazaaren før de spredte seg videre. Det betyr noe politisk. Det betyr at regimets legitimitetskrise er brei, og at den ikke kan reduseres til vestlig påvirkning eller en smal eliteprotest.

Samtidig er protestene også preget av fragmentering: studenter, arbeidere, bazaaren, kvinner og ulike regionale og etniske grupper deltar, men uten at det nødvendigvis finnes en samlet organisert ledelse eller et felles overgangsprosjekt. Det er en svakhet, men også et resultat av tiår med represjon, knusing av mellomliggende organisasjoner og en økonomi som driver folk inn i prekære og fragmenterte liv. Nettopp derfor er forestillingen om at utenlandsk militærmyndighet skal «løse opp» situasjonen og åpne for et demokratisk gjennombrudd så farlig naiv. Krig styrker staten, sikkerhetsapparatet og de mest autoritære kreftene. Regimet har flittig brukt krigssituasjonen til å vise kontroll i gatene, samtidig som represjonen holdt potensielle dissidenter nede. Krig lukker progressive politiske rom. Den åpner dem ikke.

Hva bør være venstresidas posisjon?

Hva betyr så en progressiv, sosialistisk og internasjonalt posisjon i denne situasjonen? Den må begynne med en enkel sannhet: Vi skal ikke velge mellom bomber og prestestyre. Vi skal ikke velge mellom Netanyahu og Khamenei, eller mellom Washingtons raketter og Teherans fengsler. Det er et falskt valg. Og det

er et valg som bare finnes hvis vi slutter å se det iranske folket som et politisk subjekt i egen rett.

Solidaritet med Iran betyr derfor ikke støtte til staten Iran. Det betyr støtte til folket i Iran. Til kvinnene som nekter underkastelse. Til arbeiderne som streiker og organiserer seg under umulige forhold. Til studentene som trosser politi og overvåking. Til nasjonale og religiøse minoriteter som både møter regimets vold og risikerer å bli brikker i andres spill. Til alle dem som prøver å holde fast i muligheten for et annet Iran enn både det prestestyret tilbyr og det imperialismen har på tegnebrettet.

Det betyr også at vi må være ærlige om allianser. Det finnes allianser som er nødvendige, og allianser som er politisk og moralsk uakseptable. En brei anti-krigsfront som samler folk med ulikt syn på Irans framtid, kan være nødvendig så lenge den er prinsipiell mot imperialistisk angrep og ikke krever politisk lojalitet til regimet. Men en allianse med dem som forsvarer henrettelser, kvinneundertrykking og teokratisk makt som del av en «anti-imperialistisk» front, er ikke frigjørende. Like lite er en allianse med dem som ønsker amerikanske eller israelske bomber velkommen i håp om at de selv skal ri inn på ruinene. En frigjørende politikk må holde fast ved begge avvisningene samtidig.

Dette er krevende, også følelsesmessig. For mange i eksil er forholdet til Iran fullt av sorg, raseri, skyldfølelse og håp på én gang. Mange har flyktet fra landet og nekter å romantisere den. Mange har også sett hvordan vestlige medier og makter bruker iransk lidelse selektivt, bare når den kan tjene egne interesser. Derfor blir det så viktig å insistere på en tredje vei: ikke nøytralitet, men uavhengighet. Ikke likegyldighet, men politisk klarhet.

Det er denne klarheten som trengs nå. Kriegen mot Iran er ikke en vei til frihet. Prestestyret er heller ikke en vei ut av krisa. Framtida kan ikke bygges gjennom utenlandsk vold eller gjennom lojalitet til en stat som har gjort undertrykking til styreform. Hvis det skal finnes et håp, må det ligge i de kreftene som allerede finnes i samfunnet: de som kjemper for frihet, verdighet, sosial rettferdighet og demokrati nedenfra. Ikke fordi seieren deres er garantert, men fordi alle andre «løsninger» allerede er prøvd, og de har etterlatt seg gravplasser, ruiner og nye lenker.

Våpenhvile

Nettopp derfor må vi også forstå hva den såkalte våpenhvilen mellom USA og Iran faktisk innebærer. Den framstår mer som en pause i krigen enn et reelt vendepunkt. På papiret er kamphandlingene stanset og forhandlinger åpnet, men i praksis er nesten alle de grunnleggende konfliktene fortsatt uløst: atomprogrammet, sanksjonene, Irans regionale rolle, Israels aggressive og brutale framferd i regionen og USAs militære tilstedeværelse. Begge parter erklærer seier, men ingen av dem har oppnådd sine strategiske mål. Iran står fortsatt, med stat og militær kapasitet intakt, samtidig som USA ikke har fått gjennomslag for krav om full stans i anrikning eller regional tilbaketrekning. Samtidig er våpenhvilen preget av uklarhet, motstridende tolkninger og pågående brudd, noe som gjør den grunnleggende ustabil.

Det viktigste å forstå nå, er at maktforholdene ikke er avklart – de er bare midlertidig frosset. Kontroll over Hormuzstredet, som er avgjørende for verdens energiforsyning, er fortsatt et sentralt stridspunkt, og trafikken er langt fra normalisert. Det betyr at krigen allerede har flyttet seg fra direkte militær kon-

Iran er ikke et sjakkbrett. Det er et levende samfunn - fullt av motsetninger, kamp og håp.

frontasjon til økonomisk og geopolitisk press. Samtidig tyder mye på at Iran, snarere enn å bli svekket politisk, har styrket sin posisjon internt gjennom å framstå som motstandsdyktig mot utelandsak angrep og innblanding. Historisk er dette en kjent dynamikk: krig utenfra gir ofte autoritære stater nytt pusterom innenfra.

Veien videre vil derfor ikke avgjøres av én avtale, men av en lengre dragkamp. Det mest sannsynlige er ikke en stabil fred, men en «kald konflikt» med høy risiko for nye eskaleringer – enten gjennom stedfortrederkriger, økonomisk press eller nye militære sammenstøt. For det iranske folket betyr ikke våpenhvilen en løsning, men en ny fase av usikkerhet: et samfunn fortsatt fanget mellom et regime som bruker krigen til å konsolidere makt, og stormakter som ikke har gitt opp målet om å forme Iran etter egne interesser. Det er nettopp derfor den viktigste politiske oppgaven fortsatt er den samme: å avvise både krig og undertrykking og insistere på at framtida til Iran må avgjøres nedenfra, ikke gjennom bomber eller geopolitisk spill.

Når krigen tåkelegger alt, må vi holde fast ved det viktigste: Iran er ikke et sjakkbrett. Det er et levende samfunn - fullt av motsetninger, kamp og håp. Og det iranske folket trenger ikke flere bøddler. Det trenger solidaritet, politisk klarhet og rom til å kjempe sin egen kamp.

Gress er gøy!

Intervju med

Siri Helle

Agronom i økologisk landbruk og skrevet flere bøker.

Siri Helle har skrevet en bok om Gress, og alt det gresset gir oss. Gresset holder oss mette, varme og tørre, binder karbon og bygger biologisk mangfold. Gresset er i dag under press av klimaendringer, industrielt jordbruk og befolkningsvekst. Vi har derfor tatt en prat med Siri Helle om den siste boka hennes.

Av Tonje Lysfjord SommerliRedaksjonsmedlem i *Gnist*.**Tonje:** Hvorfor ei bok om akkurat gress?**Siri:** Jeg oppdaget hvor mye gresset egentlig har å si for oss mennesker. Uten gresset hadde det ikke vært noen mennesker. Jeg ble nysgjerrig på samspillet mellom gress og mennesker og ønsket å finne ut mer.**Tonje:** Når gresset er så viktig, hvorfor fokuseres det ikke mer på det i forbindelse med klimaforskning?**Siri:** Jeg tror nok først og fremst det er fordi gressland anses å ha lavere verdi enn for eksempel regnskog og hav. Men gressland er like viktige som forutnevnte økosystem, de er bare annerledes. Og det fungerer som forutsetninger for biotoper som regnskogen – jeg skriver

Gress er gøy!

for eksempel om hvordan Pantanal, verdens største tropiske våtmarksområde, er oversvømt store deler av året. Trær vil ikke trives her, men gresset klarer seg fint. Pantanal grenser også opp mot den tropiske savannen Cerrado, som fører de største elvene - inkludert Amazonas - med vann. Med andre ord – ingen gressletter – ingen regnskog.

Gresset sin historie

Tonje: Gresset tok imot oss, skriver du, om da våre forfedre- og mødre klatret ned fra trærne?

Siri: Ja, da vi begynte å leve nede på bakken, var grunnlaget for den nomadiske jeger- og sankerkulturen skapt. Mennesket, dyrene og gresset fungerte i et gjensidig trekantforhold. Og det gjaldt ikke bare i forhold til den nomadiske kulturen som vi blant annet finner hos samene nord i landet: I Sør-Norge var seterulturen, som på sett og vis var en seminomadisk kultur, fremherskende. Den er nevnt så langt tilbake som i Gulatingslova fra rundt år 1000.

Tonje: Så Norge hadde kanskje ikke blitt en stormakt i middelalderen uten gresset?

Siri: Historikere trekker gjerne frem fisken som årsak til at folk bosatte seg langs norskekysten. Men områdene langs kysten kom først frem fra isen, og her vokser det også gress. Og seterulturen gjør det mulig å utnytte beitemarkene bedre, og flytte dyrene etter årstidene. Aurlandsdalen på Vestlandet er et godt eksempel; her finnes det masse gamle støler som vitner om en rik seterkultur.

Tonje: Arbeidet på setrene med gjeting, stell av dyr og ikke minst fremstilling av ost og smør var jo i hovedsak kvinnearbeid. Slik får gress

også kjønnsperspektiv, ikke sant?

Siri: Absolutt! Ysting og kinning av smør var arbeid som gav atskillig prestisje og status i det førindustrielle bondesamfunnet. Og ikke minst alle de gamle skikkene og tradisjonene som skulle holdes i hevd på setra, og som ble overført muntlig mellom generasjonene: Ikke slå ut varmt vann uten å rope et varsko, for de underjordiske kunne få brannskader av det. Det gjaldt å leve i et likeverdig samliv med sine overnaturlige naboer.

Tonje: Apropos kjønnsperspektiv: Legeplanter ble jo ofte samlet inn av kloke koner, som forholdt seg til en folkelig tradisjon. Finnes det andre eksempler på gress i et kjønnsperspektiv?

Siri: Såkalt *sweetgrass*, eller *Marigras* på norsk, er en gressplante som vokser på både det nord-amerikanske og eurasiske kontinentet. Den brukes i tørket form både av nordamerikanske og europeiske folkegrupper i hellige seremonier for å tiltrekke seg positive energier og jage vekk negativitet.

Tonje: Kornets betydning for verdenshistorien kan vel heller ikke undervurderes.

Siri: Korndyrkningens historie har både en positiv og en negativ side. Kornet har vært regulert av lovgivning helt tilbake til antikken. Sannsynligvis har det vært med på å utforme behovet for et skriftspråk, da korndyrkning og skattebetaling i form av korn nødvendigjorde behovet for å skrive ned og holde oversikt over skattebetalinger. Men det gjelder ikke bare kornet: Også maisens kulturhistorie er lang og mangfoldig – fra den ville teosinteplanten til de mange ulike typene mais vi finner i dag.

Ikke slå ut varmt vann uten å rope et varsko, for de underjordiske kunne få brannskader av det.

Og hvordan mais brukes, ikke bare i mat, men også som stivelse, olje og søtning i det meste av industriell matproduksjon.

Tonje: Når vi først snakker om korn, mais og dyrking – hva med pløgen?

Siri: I boka mi omtaler jeg pløgen som det mest kraftfulle virkemidlet som finnes i jordbruket – på godt og på ondt. Sammen med jernbanen og smittsomme sykdommer fikk den fatale konsekvenser både for den amerikanske urbefolkningen og for hele økosystemet på den nordamerikanske prærien. Hele prærien holdt på å blåse bort i 1930-årene – bokstavelig talt! Heldigvis førte Franklin D. Roosevelts omfattende treplantingsprogram til en ny forståelse for sammenhengen mellom gress og trær – de er avhengige av hverandre.

Tonje: Hva med beitemarker og kulturlandskap? De har vi jo en del av i Norge.

Siri: Kua blir ofte fremstilt som en versting i klimaregnskapet. Ufortjent, egentlig. Selv om overbeiting ikke er gunstig for miljøet, er det ikke slik at kulturlandskapet bør få stå og gro igjen, det er ikke nødvendigvis det beste for miljøet. Mye kan gjøres ved å beite fornuftig – ikke maksimere antall beitedyr. Som jeg skriver: *It's not the cow, it's the how!* Hvis gresset fikk styre antallet beitedyr, hadde mye av kli-

maregnskapet vært løst.

Bare gress

Tonje: De fleste av oss har ei gressplen rundt oss – enten i hagen, borettslaget, på skolen eller jobben. Det er så lett å tenke på det som «bare gress», men samtidig har jo også gressplenen sin kulturhistorie?

Siri: Ja, gressplenen har vært et statussymbol helt tilbake til middelalderen. Det å ha et åpent grøntområde hvor du ikke dyrker mat- og nyttevekster var en måte å vise status og rikdom. Samtidig er også gressplene omfattet av masse regler, ikke minst i borettslag: Hvor ofte gresset skal klippes, hvordan ugress skal fjernes, og så videre. Det gjør at gress blir noe som må reguleres og kontrolleres. Og ikke minst, en helt egen industri knyttet til landskapsforming. Gress er dermed også klassekamp!

Tonje: Helt til slutt – gresset er altså en sentral del av hvordan vi skal løse klimakrisa?

Siri: Stadig flere forskere får heldigvis øynene opp for gressets sentrale rolle i klimaspørsmålet. Både på tundraen i nord og åkerlandene i sør. Vi mennesker er også en del av dette samspillet; for folk trenger gress, og gresset trenger folk. Ikke minst er historien om gress både klassekamp og kulturhistorie. For at gress er gøy, det er det ingen tvil om!

Den autoritære hopen - en kartlegging av teknologigigantenes erobring av statsmakta

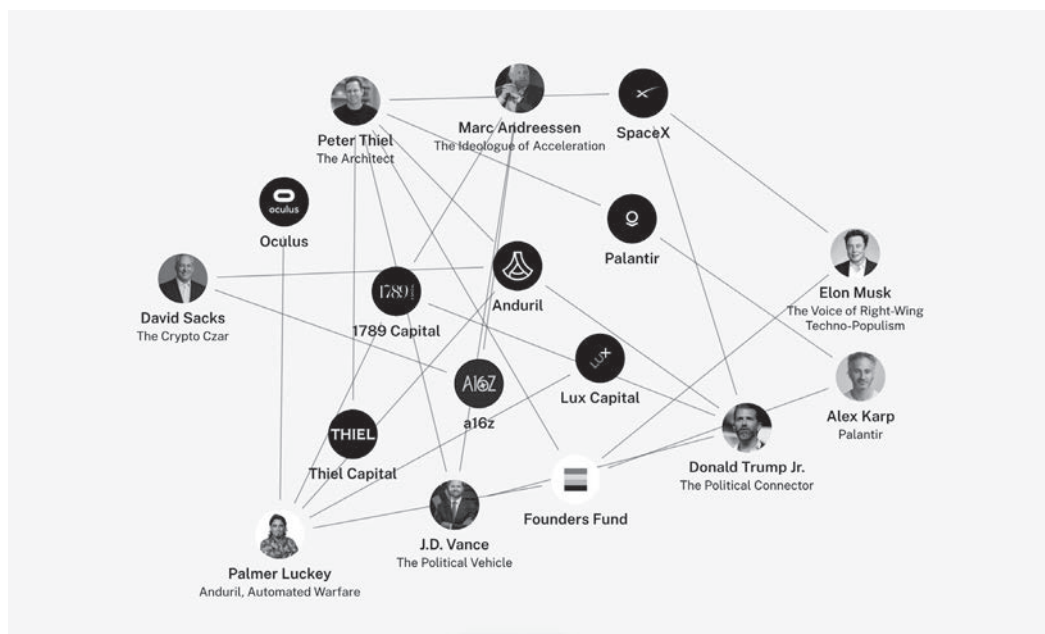

Foto: Sjekkerbilde fra <https://www.authoritarian-stack.info/>

The Authoritarian Tech Network: The Kingmakers

Av

Francesca Bria

Francesca Bria har ledet prosjektet The Authoritarian Stack. Hun er professor på UCL Institute for Innovation and Public Purpose in London.

Sent i juli 2025 signerte den amerikanske hæren i stillhet en av de største forsvarskontraktene i amerikansk historie.

Publisert av

Rosa Luxemburg Stiftung

Oversatt for redaksjonen av

Mathias Bismo

Med en avtale på 10 milliarder dollar ble kontrollen over militær etterretning, logistikk, innenlandsk sikkerhet og systemer for immigrasjonskontroll overført til Palantir Technologies, dataanalysefirmaet som ble grunnlagt av blant andre milliardæren Peter Thiel. Kontrakten, offisielt utformet som en effektiviseringsreform, overførte faktisk sentrale sikkerhetsfunksjoner til et privat selskap hvis grunnlegger åpent har erklært at «frihet og demokrati ikke lenger er forenlige».

Dette var ingen isolert hendelse. Under

Donald Trumps andre administrasjon har en ny formasjon krystallisert seg i Washington – en koalisjon av teknologimilliardærer, risikokapitalister og ideologer som utvikler det vi kaller «den autoritære hopen» – et vertikalt integrert system med privatisert kontroll som omfatter alt fra skyplattformer og AI-modeller til autonome droner, militære satellitter og til og med pengeinfrastruktur. I spissen står Peter Thiel, Elon Musk, Marc Andreessen og David Sacks, med investeringer rettet inn mot et politisk prosjekt – å gjøre statlig makt til noe de kan investere i, kontrollere og hente fortjeneste fra.

Mer enn det gamle militærindustrielle komplekset

I motsetning til det militærindustrielle komplekset fra den kalde krigen, er denne forma-

sjonen raskere, transnasjonal og ideologisk sammenhengende. Den rykker ikke inn med stridsvogner eller driver lobbyvirksomhet mot Kongressen utenfra. I stedet vever den seg inn gjennom rekrutteringskanaler, anskaffelsesprosesser og teknisk arkitektur som staten etter hvert ikke kan klare seg uten. Silicon Valley bygger ikke lenger apper, men imperier.

Mekanismene i denne erobringen er synlige. Pentagon har begynt å sette ledere fra Silicon Valley direkte inn i militærets rekker gjennom *Detachment 201*, et program der blant andre Palantirs sjefsteknolog, Metas AI-sjef og produktledere fra OpenAI inngår blant offiserene. Svingdøren mellom myndigheter og industri har blitt en strukturell fusjon. USAs visepresident J.D. Vance kom til makten etter at Thiel investerte 15 millioner dollar i valgkampen til senatet i 2022. Tidligere ledere fra Anduril og Palantir har nå sentrale stillinger i hæren, Det hvite hus' kontor for vitenskaps- og teknologipolitikk og flere føderale etater.

Anskaffelser har også blitt snudd på hodet. Der myndighetene en gang dikterte standarder til leverandører, legger private plattformer nå reglene. Palantirs dataarkitekturer definerer hva føderale etater kan se og bestemme. Ingen steder er dette mer merkbart enn hos Immigration and Customs Enforcement (ICE). I april 2025 tildelte ICE Palantir en kontrakt på 30 millioner dollar for å bygge *ImmigrationOS*, en overvåkingsplattform designet for å gi «tilnærmet sanntidsinnsikt» i migranters bevegelser, effektivisere målretting og pågripelse, og spore såkalte «selvdeportasjoner». Lekket intern kommunikasjon viser Palantir-ingeniører som jobber i raske spurter for å hjelpe til med å finne personer som skal utvises.

Interessekonflikten er strukturell. Stephen Miller, visestabssjef i Det hvite hus og

sjefsarkitekt bak massedeportasjonspolitikken, skal angivelig ha opptil 250 000 dollar i Palantir-aksjer. Selskapets aksjekurs steg med omtrent 80 prosent i 2025, hovedsakelig drevet av utvidede statlige kontrakter.

Andurils autonome droner former rammene for kamp. SpaceXs satellittsystemer underbygger militær kommando og kontroll. Innen innenrikspolitikken bruker Trumps departement for effektivitet i offentlig sektor algoritmiske modeller for å automatisere budsjettkutt innen velferd og helsevesen, og innarbeider innstramminger direkte i koden – politiske valg utført uten en lovgivende forsamling.

Alt dette er underbygd av et sammenhengende verdensbilde. Doktriner som en gang var begrenset til perifere blogger, har kommet inn i hovedstrømmen av amerikansk styring – «den mørke opplysningstiden» med sin mistenksomhet mot demokrati, «effektiv akselerasjonisme» med sin tro på full fart fremfor konsensus, krypto-anarkokapitalisme med sin drøm om private penger utover regulering. Det er dette vi mener med *den autoritære hopen*, ikke en metafor, men et opphopet system – doktrine, kapital, regulering, infrastruktur – som danner en integrert arkitektur av postdemokratisk kontroll.

Hva står på spill for Europa?

Denne arkitekturen er ikke begrenset av nasjonale grenser. Dens gravitasjonskraft omformer allerede Europas sikkerhets-, migrasjons- og digitale infrastruktur – ikke bare gjennom NATO-traktater, men gjennom kontrakter og plattformer som binder europeiske stater til amerikanske firmaer der lojaliteten ligger hos investorer, ikke parlamenteer.

I Storbritannia forsyner Palantir nå det offentlige helsevesenet med en dataplattform

til 330 millioner pund som omfatter flere titalls millioner pasientjournaler, anskaffet uten noen virkelig offentlig debatt. I Tyskland har Palantir levert programvare for terrorbekjempelse og rettsåndhevelse, mens Andurils fellesforetak med Rheinmetall lover å distribuere autonome dronesvermer over hele NATO. Italia har i stillhet signert kontrakter for å integrere Elon Musks Starlink-terminaler på tvers av militære og nødkommunikasjonsnettverk. I Brussel innrømmer tjenestemenn privat at EUs migrasjonsagenda nå er teknologisk avhengig av systemer skapt i USA.

Når kritisk infrastruktur er avhengig av plattformer kontrollert av individer som åpent støtter europeiske høyreekstreme partier og blander seg inn i nasjonale valg, blir suverenitet teatralisk fiksjon.

Hver eneste kontrakt svekker Europas evne til å styre uavhengig. Når kritisk infrastruktur er avhengig av plattformer kontrollert av individer som åpent støtter europeiske høyreekstreme partier og blander seg inn i nasjonale valg, blir suverenitet teatralisk fiksjon. Elon Musk støttet åpent det høyreekstreme *Alternative für Deutschland* (AfD) under det tyske valget og erklærte at «bare AfD kan redde Tyskland» – til tross for at partiet er under overvåking av tysk etterretning for ekstremisme. Samtidig kontrollerer Musk kritisk infrastrukt

tur med makten til å avgjøre om det blir mørkt på Ukrainas slagmarker.

Det som binder disse sakene sammen, er ikke bare teknologisk avhengighet, men ideologisk innsig. Firmaene som kommer inn i Europa, er en del av den samme risikokapitalfinansierte, ideologisk sammenhengende blokken som driver det nåværende autoritære skiftet i Washington. Når Palantir eller Anduril selger en plattform til Europa, eksporterer de ikke bare programvare – de eksporterer et verdensbilde der dominans, overvåking, monopol og makt overstyrer demokratisk debatt.

Europa står overfor et eksistensielt valg. Enten må vi bygge ekte teknologisk suverenitet nå, eller så må vi akseptere styring fra plattformer fra Silicon Valley, med arkitekter som oppfatter demokrati som et foreldet operativsystem som må erstattes.

Når makta blir synlig

Dette er konteksten prosjektet *Authoritarian Stack* har oppstått i. Prosjektet, som er utviklet av et nettverk av forskere, journalister og teknologer, har som mål å kartlegge, navngi og avsløre arkitekturen bak denne nye maktformasjonen – dens ideologi, infrastruktur, aktører og trussel mot demokratisk selvbestemmelse.

Prosjektet leverer tre kjernekomponenter. For det første en undersøkende visuell langlesning som sporer fremveksten av den autoritære stakken gjennom offentlige dokumenter og opprinnelig forskning, og som viser hvordan en håndfull teknogiledere og risikokapitalister, i løpet av bare ti år, har oversatt teknologisk-autoritær ideologi til enestående institusjonell innflytelse over amerikanske militærkontrakter, finansiell infrastruktur og viktige regjeringsstillinger.

For det andre et interaktivt nettverkskart

Hvis demokratiet skal overleve tidsalderen med AI-kriger, privatiserte satellittnettverk og autoritær algoritmisk styring, må det gjenvinne sitt eget teknologiske grunnlag.

som synliggjør de faktiske maktforholdene for offentligheten – kapitalstrømmer, ideologiske allianser, kontrakter med myndigheter og erobring av institusjoner blant mer enn 200 aktører. Kartleggingen følger et konseptuelt rammeverk som deler systemet inn i fem gjensidig avhengige lag: doktrine, regulering, kapital, infrastruktur og nøkkelsektorer som forsvar, romfart og energi. Ved å merke hver aktør og forbindelse med disse kategoriene, blir kartet et levende verktøy for å spore hvordan konsentrert teknologikapital omformer institusjonell makt – og for å gripe inn i dens fortelling.

For det tredje, et politisk pensum som gir journalister, aktivister og beslutningstakere de intellektuelle verktøyene for å forstå og utfordre denne formasjonen – kommenterte lesninger organisert etter ideologisk verdensbilde, strategisk sektor og casestudie.

Hvorfor dette er viktig nå

Infrastruktur er aldri nøytral. Hvem som bygger den, eier den og styrer den, bestemmer fremtiden. De teknologi-autoritære forstår dette, og det er derfor de har gått over fra å argumentere mot demokrati til å bygge det som skal erstatte det. De trenger ikke å overbevise velgerne – de trenger å kontrollere infrastrukturen. De trenger ikke å erobre staten – de

må bli dens operativsystem.

Poenget med den autoritære hopen er ikke bare å beskrive et sett med firmaer, men å navngi en politisk formasjon. Å kartlegge den, er å avsløre den. Å avsløre den, er å gjøre den bestridbar. Å navngi den, tvinger frem erkjennelsen av at det som står på spill, ikke er effektivitet eller innovasjon, men fremtiden for demokratisk selvbestemmelse.

Hvis demokratiet skal overleve tidsalderen med AI-kriger, privatiserte satellittnettverk og autoritær algoritmisk styring, må det gjenvinne sitt eget teknologiske grunnlag. Det betyr å investere i offentlig infrastruktur – skyer, brikker, identitetssystemer, forsvarsplattformer – bygget for å tjene innbyggerne og demokratiet, ikke oligarkerne. Det betyr å skrive doktriner om demokratisk teknologi like bevisst som den autoritære teknologihøyresiden har skrevet sine postdemokratiske. Og det betyr å nekte å forveksle privat erobring med offentlig interesse.

Den autoritære teknologihøyresiden har en plan, og den går fremover med fart. Demokratier må svare med like stor klarhet og større legitimitet. Hopen kan styres – men bare hvis den først blir sett for det den er – ikke en teknisk trend, men arkitekturen for en ny type makt.

Authoritarian Stack som er utviklet av et nettverk av forskere, journalister og teknologer, har som mål å kartlegge, navngi og avsløre arkitekturen bak denne nye maktformasjonen

- Francesca Bria

Samtalebasert KI og kampen for den sosiale tilværelsen

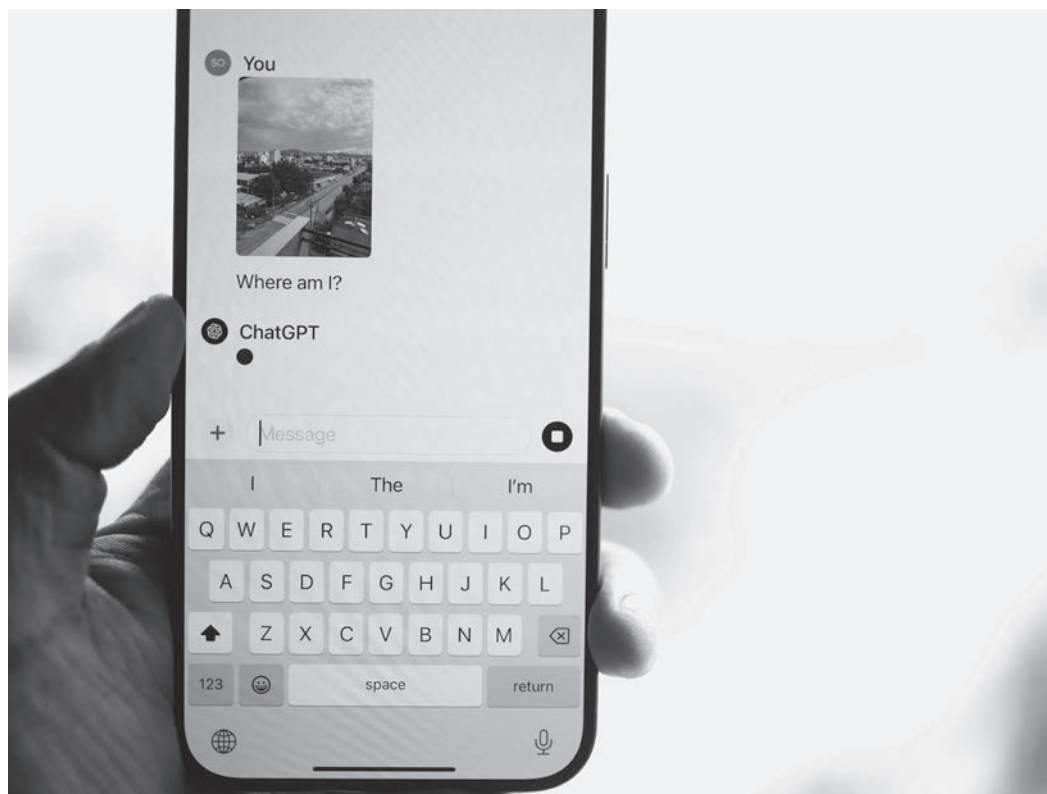

Foto: Solen Feyjissa / Pexels.

En person holder en smarttelefon som viser en chat med en KI-tjeneste.

Av

Philip Thingbø Mlonyeni

Ph.D. i teknologietikk og leder av faggruppa Demokratisk Digitalisering i Attac Norge.

Kommer vi til å erstatte menneskelige relasjoner med kunstig intelligens? Det er ikke utenkelig, hvis vi ikke tenker dypt over hvordan vi skal behandle hverandre

En av flere urovekkende tendenser i utviklingen av kunstig intelligens (KI) er den økte populariteten av såkalt «samtalebasert KI», KI som simulerer menneskelige samtaler og relasjoner uten den sosiale friksjonen vi kjenner fra omgang med andre mennesker. Det er en teknologi som bærer i seg varslers om en sosial fremmedgjøring uten historisk presedens, hvor sosialt mangfold kolliderer til fordel for et altomfattende og skreddersydd «partnerskap» mellom individet og maskinen.

Noen vil avfeie dette som dommedagsprat eller noe tatt ut av en middelmådig sci-fi-roman. Grunnen til denne avfeilingen, tror jeg, er at forståelsen av hva samtalebasert KI er og hvordan det påvirker oss er basert på svake analyser, spesielt av de underliggende materielle betingelsene som har gitt opphav til tek-

nologien. I mangel av en slik analyse kan det lett fremstå at det bare er snakk om en forbigående trend eller, i beste fall, noe et lite fåtall vil benytte seg av.

I denne teksten ønsker jeg å korrigere denne feiltagelsen og forklare hvorfor vi bør ta trusselen alvorlig. Ser vi på samfunnsforholdene i dag er det nemlig mye som ligger til rette for og kondisjonerer oss til å velge maskiner fremfor mennesker, spesielt de sosiale og materielle betingelsene vi har i dag for å knytte nære relasjoner. Samtidig mener jeg ikke at en fremtid uten sosialt mangfold er uunngåelig. Det er ting vi kan gjøre for å hindre at samtalebasert KI fører til sosial kollaps. En av løsningene jeg foreslår er å frembringe en sosial etikk som kan konkurrere med det samtalebasert KI kan gi oss, uten at det går på bekostning av sosialt

mangfold. Jeg kaller dette «kameratskap». For at det skal bli tydelig hva jeg legger i dette må vi imidlertid begynne med å se på hva samtalebaseret KI er, og hvilke drivkrefter som gjør teknologien attraktiv.

Hva er samtalebaseret KI?

Samtalebasert KI, eller *AI Companions* som det heter på engelsk, er en form for generativ KI programmert for å simulere menneskelige samtaler og relasjoner. Dette er imidlertid ikke første gangen man har forsøkt å lage programvare som kan simulere menneskelig sosial adferd. På 60-tallet utviklet MIT-forskeren Joseph Weizenbaum ELIZA, et tekstgenereringsprogram som simulerte en psykoterapeut. De av oss som ble født på 90-tallet husker kanskje Smarterchild, som man kunne snakke med over MSN Messenger. Man kan også trekke røtter enda lenger tilbake om man ønsker det, men en slik historisk oversikt er ikke viktig her.

Det er to ting som skiller samtalebaseret KI fra tidligere snakkeroboter. Det ene er populariteten. Ifølge tall fra England og USA er nærmere 50% av ungdom og unge voksne regelmessige brukere av samtalebaseret KI,¹ med lignende tall fra Asia.² Det finnes ingen statistikk her fra Norge, men det er rimelig å anta at tallene er noenlunde det samme. Samtalebasert KI utgjør derfor et av de største markedene for forbrukerrettet KI, og det globale markedet er antatt å ha en verdi på nærmere 15 milliarder dollar.³ Bare i første halvdel av 2025 ble det

lansert om lag 130 nye apper på markedet.⁴ Ingen tidligere snakkeroboter har vært i nærheten av å kunne skryte av lignende tall.

Det andre som skiller samtalebaseret KI fra tidligere snakkeroboter er den tekniske funksjonaliteten. ELIZA og Smarterchild var i all hovedsak basert på forhåndsprogrammerte skript som ga dem en begrenset grad av sosial fleksibilitet og tilpasningsevne. Etter en liten stund begynte modellene å gjenta seg selv og tilførte lite nytt til samtalen. Dagens samtalebaserete KI-modeller er derimot bygget på store språkmodeller og har en imponerende evne til å imitere sosial adferd. En nylig studie viste for eksempel at store språkmodeller utklasset mennesker i sosial intelligens.⁵ Det er spesielt deres evne til å utvikle seg over tid og lære brukeren å kjenne som kjennetegner samtalebaseret KI. De ligner mer på personer i denne forstand, ved at de utvikler et eget språk og en personlighet som vedvarer og tilpasser seg brukerens behov.

Folk har forskjellige grunner til å benytte seg av samtalebaseret KI. For noen er samtalebaseret KI en romantisk partner som kan inkludere seksuelt rollespill. For andre er samtalebaseret KI mer som en trofast venn. Andre igjen har en mer formell relasjon, hvor den samtalebaserete KI-en fungerer som en personlig assistent. Det de har til felles er at den samtalebaserete KI-en tilbyr en sømløs og friksjonsløs sosial relasjon. Den er alltid tilgjengelig, er aldri stresset eller i dårlig humør og er alltid lyttende overfor brukeren. Det er også vanlig at den utvikler seg over tid basert på data de samler inn om brukeren, slik at den over tid lærer seg brukerens personlige interesser og verdier, emosjonelle

1 https://www.common-sense-media.org/sites/default/files/research/report/talk-trust-and-trade-offs_2025_web.pdf

<https://autonomy.work/portfolio/me-myself-and-ai-youth-people-and-ai-companion-use-in-the-uk/>

2 <https://www.asiatechins.com/p/virtual-partners-real-markets-the>

3 <https://electriq.com/stats/ai-companions-statistics/>

4 <https://electriq.com/stats/ai-companions-statistics/>

5 <https://www.nature.com/articles/s41598-024-79048-0>

språk og andre fakta om livene deres. Dette gjør samtalebasert KI særdeles brukervennlig og attraktivt. Det er relativt få emosjonelle kostnader og risiko involvert, sammenlignet med å være med andre mennesker. Et overveldende antall av brukere sier for eksempel at de opplever samtalebasert KI som trygt og føler at de kan være åpne om seg selv i større grad fordi de ikke er engstelige for å bli avvist.⁶

Men hva er de underliggende årsakene til at samtalebasert KI har blitt så populært? En forklaring som enkelt kan avvises er at de fleste brukere tror at de snakker med en ekte person, altså at det hele er basert på en misforståelse. Selv om dette stemmer for noen gjelder det ikke det store flertallet. Undersøkelser viser at de fleste er fullstendige klare over at det de snakker med «bare er en maskin», men at de allikevel får en form for emosjonell tilfredsstillelse ut av å snakke med dem. Dette tyder på at populariteten har opphav i et mer grunnleggende emosjonelt behov som ikke blir tilfredsstilt av samfunnet og av andre mennesker. Mange, men ikke alle, brukere oppgir for eksempel ensomhet som en viktig motivasjon for å benytte seg av samtalebasert KI.⁷ Andre igjen oppgir underholdning og rådgivning som hovedårsaker.⁸ De fleste ser derimot ut til å oppleve at det er muligheten for autenticitet, at man kan «være seg selv», som er hovedattraksjonen. Livet og andre sosiale relasjoner er fylt av kjas og mas, og man tvinges inn sosiale roller som ikke uttrykker den man er. Med

samtalebasert KI kan man derimot senke skuldrene, og prate om det man har på hjertet trygt inne i komfortsonen.⁹

Både statistikken og det brukere selv forteller tyder altså på at samtalebasert KI er alt annet enn en forbigående trend. Markedet tilbyr her en tjeneste som tilfredsstiller et behov som, på lik linje med mat og sikkerhet, er helt grunnleggende for oss mennesker. Uten et reelt alternativ er det altså liten grunn til å tro at bruken av samtalebasert KI vil minke. Det viktigste spørsmålet her er hvordan samtalebasert KI stiller seg i forhold til samfunnet i dag. Er det en sammenheng mellom bruken av samtalebasert KI og livets betingelser under senkapitalismen? I neste seksjon vil jeg argumentere for at det er en slik sammenheng, og at den kan knyttes til den effekten tradisjonelle sosiale medier har hatt på den kollektive emosjonelle psyken.

Sosiale medier og depressiv hedonisme

I *Filling the Void: Emotion, Capitalism & Social Media* presenterer kommunikasjonsviteren Marcus Gilroy-Ware det jeg mener er en av de mer innsiktsfulle analysene av tradisjonelle sosiale medier og hvordan de ble så populære. Det viktigste grepet Gilroy-Ware gjør er å forkaste det vanligste teoretiske rammeverket, hvor fokuset er på hvordan plattformene utnytter psykologiske svakheter hos oss mennesker for å gjøre oss avhengige, for eksempel ved å vise innhold som sjokkerer eller inspirerer, eller andre mer subtile mekanismer som dulting og «mørke mønstre» (*dark patterns*). Istedenfor mener Gilroy-Ware at vi må se til de under-

6 <https://www.forskning.no/informasjonsteknologi-kunstig-intelligens-partner/kunstig-intelligens-venn-og-hjelper-eller-hyperkommersiell-trussel/2336007>

7 <https://www.adalovelaceinstitute.org/blog/ai-companions/>

8 <https://techcrunch.com/2025/07/21/72-of-u-s-teens-have-used-ai-companions-study-finds/>

9 Dette kommer tydelig frem i boka «Love Machines», skrevet av forskeren James Muldoon, som er basert på en rekke dybdeintervjuer av brukere av samtalebasert KI.

liggende sosiale og materielle forholdene for å skjønne hvorfor folk søker seg til sosiale medier i utgangspunktet. Med andre ord, vi må se på livet under senkapitalismen.

Ifølge Gilroy-Ware er senkapitalismen karakterisert av det han, etter Mark Fisher,¹⁰ kaller «depressiv hedonisme». Depressiv hedonisme skiller seg fra depresjon i den forstand at den ikke er kjennetegnet av en manglende evne til å føle glede, men snarere, og mer paradoksalt, av en manglende evne til å ikke gjøre noe annet enn å søke etter glede. Man blir redusert til en nytelsesmaskin. Problemet er selvfølgelig at man ikke blir kurert av å få det man vil ha, for det man vil ha er aldri den eller den tingen. Med en gang man får tingen trenger man en ny ting, for det var ikke *det* vi egentlig ville ha. Den depressive hedonismen mater derfor seg selv, ved at å få den neste tingen bare øker behovet for å få en ting til.

Sosiale medier kapitaliserer på den depressive hedonismen ved å tilby stadig nye ting som kan fylle tomrommet (*fill the void*) som blir etterlatt etter at vi får tingen. Strømmen er en endeløs kilde til nye bilder, ny informasjon, nytt hvisomhelst som kan gi glede. Ting er allikevel litt mer komplisert. Ofte handler det nemlig ikke om glede i betydningen positive følelser, men om å føle noe i det hele tatt, det Gilroy-Ware kaller «følelsen av å føle» (*the feeling of feelings*). Om innholdet vekker positive eller negative følelser er sekundært, så lenge det gir opphav til en eller annen følelse. Et godt eksempel på dette er såkalt *doomscrolling*, som referer til en måte å bruke sosiale medier på hvor man aktivt oppsøker innhold som er deprimerende. Dette fenomenet kan

ikke forklares som vanlig hedonisme, men må i stedet forstås som et uttrykk for et behov for å føle, og at det er intensiteten av følelsen, uavhengig om den er positiv eller negativ, som utgjør «gleden».

En av de bakenforliggende årsakene er at livet under senkapitalismen er emosjonelt utålelig. For at man skal komme seg gjennom arbeidshverdagen må man ha en viss emosjonell distanse for å unngå å falle inn i en (reell) depresjon. Man hører ofte sosiale medier omtalt som en «distraksjon», men egentlig er det alt annet enn. Det er snarere livet som er en distraksjon fra sosiale medier, det vil si, fra noe som ligner på en emosjonelt tilfredsstillende tilværelse. Samtidig er ikke sosiale medier en god løsning fordi de, som sagt, ikke tilfredsstiller våre emosjonelle behov, men snarere øker intensiteten til behovet. Det er klassisk kapitalistisk logikk. Først legges forholdene til rette for at grunnleggende emosjonelle behov ikke kan bli møtt, og at det blir nødvendig å koble av følelsene fra hverdagen. Deretter selges løsningen, en alltid tilgjengelig følelsesmaskin som kan fylle tomrommet i løpet av dagen og som gjør oss heftet.

Problemet, som har vært i emning en god stund, er at det emosjonelle «tilbudet» på sosiale medier ikke fungerer i lengden. Facebook, Twitter og til en viss grad Instagram, de mest populære sosiale mediene, har blitt til emosjonelle søppeldynger, som tilbyr lite annet enn provoserende og negativt innhold. I senere tid har de også blitt fylt av meningsløst KI-skvip. Dette er for så vidt gode kilder til å føle, men mangelen på positivt innhold får folk til å søke seg andre steder. Og det er her samtalebasert KI kommer inn i bildet. Emosjonelt sett er samtalebasert KI den rake motsetningen til tradisjonelle sosiale medier. Samtalebasert KI

¹⁰ Den kapitalistiske realismen - finnes det ingen alternativer?

vekker i overveldende grad positive følelser, i form av anerkjennelse, lytting og positive tilbagemeldinger. Den er alltid tilgjengelig for en prat, enten det er om løst og fast eller kjærlighetsbrudd. På samme måte som sosiale medier er en «distraksjon» fra virkeligheten, er samtalebaseret KI en «distraksjon» fra sosiale medier.

Det er med andre ord en klar linje fra sosiale medier til samtalebaseret KI som forklarer hvorfor bruken av sistnevnte øker. Ved å sultefore befolkningen på oppløftende sosiale og emosjonelle relasjoner er det bare naturlig at folk vil ta i bruk en tjeneste som kan tilby dette umiddelbart, uten at man selv må legge inn noe arbeid. Selv om alle vet at menneskelige relasjoner også kan tilby det samme tilsier en enkel kost-nytte-analyse at det ikke er verdt det på grunn av det emosjonelle arbeidet som kreves. Dette gjelder spesielt all den tid folk drives av depressiv hedonisme. Den depressive hedonismen har ikke tid til overs for ting som er ressurskrevende, som å pleie forhold med andre mennesker. Den ser ikke forskjell på sunn mat og fast-food, ei heller forskjellen på dype vennskap og ja-mennesker.

Så hva kan man gjøre? Det er åpenbart at på lang sikt er ikke samtalebaseret KI en bærekraftig løsning på behovet for mellommenneskelige relasjoner, like lite som en Big Mac er en god erstatning for et variert kosthold. Dette gjelder spesielt hvis man er på venstresiden, som ønsker et samfunn hvor alle trives, bundet sammen av sosiale relasjoner mellom folk i alle land. For å stake ut en alternativ kurs er det nødvendig at vi tenker nøye gjennom hvordan vi skal behandle hverandre.

Kameratskap i en uperfekt verden

Når jeg reflekterer over samtalebaseret KI blir jeg minnet Marx' kritikk av religionen. Som

alle oppegående marxister vet er hans kritikk ikke bare at religion er et opium for folket, men at den, enda viktigere, er «et uttrykk for den virkelige elendighet og samtidig protestholdningen mot den virkelige elendighet».¹¹ Med andre ord, religion er et uttrykk for at «livet er for kjipt». Det er ikke enkelt å leve, og det er i utgangspunktet et sunnhetstegn at man søker seg til tankesett og levemåter som kan døyve elendigheten.

Samtalebaseret KI kan forstås som en religion i denne forstand, et uttrykk for en, i dette tilfellet, sosial og emosjonell elendighet. Og som religionen bør ikke bruken av samtalebaseret KI fordømmes. Det er en rasjonell løsning under disse forholdene. Kritikken må derfor komme i form av en materiell kritikk, et genuint alternativ som kroppsliggjør protesten mot de sosiale betingelsene under senkapitalismen. En slik kritikk må i så fall gå til hjertet av det som gjør samtalebaseret KI attraktivt: depressiv hedonisme og det påfølgende jaget etter den perfekte, men alltid uoppnåelige, sosiale og emosjonelle tingen.

Dette er ikke enkelt. Utfordringen er at alternativet er menneskelige relasjoner, som vi alle vet er uperfekte. Det er urimelig å kreve at vi skal være uforbeholdent positive overfor hverandre, fordi det er umulig i praksis. Uansett hvor mye godt vi ønsker for andre vil det oppstå konflikt fordi vi er forskjellige mennesker med forskjellige behov. Og selv om det skulle vært mulig er det heller ikke ønskelig, fordi det ville innebært en fetisjsering av sosiale relasjoner. Alle vet for eksempel at etter at kjærligheten har gjort blind blir man ganske klarsynt. Ekte kjærlighet er et arbeid, og det er nettopp ved å arbeide seg gjennom en konflikt

¹¹ Marx, Karl. 1844. *Kritikk av den hegelske rettsfilosofi*.

at kjærligheten styrkes. Om en av partene ikke legger inn arbeidet er det ikke egentlig kjærlighet.

For å få bukt med samtalebasert KI må man derfor begynne med denne fetisjeringen. Det må legges til grunn at alternativet ikke vil være fritt for konflikt, snarere tvert om. Samtidig, og her er utfordringen, må man finne et felles grunnlag, noe vi alle kan enes om og som kan danne grunnlaget for medmenneskelig solidaritet. Men hvor kan man finne en slik konfliktfylt medmenneskelighet? Er ikke det en selvmotsigelse? Og hvordan kan denne gjøres attraktiv for alle de som ser ut til å foretrekke en friksjonsløs sosial tilværelse?

Etter revolusjonen i 1917 ble det vanlig blant bolsjevikene å kalle hverandre «kamerat». Det russiske begrepet er «tovarisjtsj», som stammer fra gammelyrkisk hvor det betød «medreisende». Denne etymologien er interessant. Å være medreisende signaliserer et forholdsvis svakt sosialt grunnlag. Det har lite med personlige verdier og interesser å gjøre, utover at man har et felles mål. Som medreisende er man bare forpliktet til å hjelpe hverandre å nå målet, men man trenger ikke ta stilling til grunnene man har. Konflikter vil oppstå fordi man kanskje er uenige om hvordan man skal nå målet. Allikevel vil ikke denne konflikten oppleves personlig. Det er en konstruktiv konflikt, fordi begge er interessert i det samme målet.

Kan det tenkes at kameratskap kan danne grunnlaget for en materialistisk kritikk av samtalebasert KI? Det jeg har i tankene er følgende. Livet under senkapitalismen er emosjonelt krevende og selv under de beste betingelser vil det oppstå påkjenninger, som dødsfall i familien eller at man mister jobben. Når man opplever slike vanskeligheter, har man en rett

til å bli sett og hørt. Men responsen trenger ikke være utelukkende positiv. Det kan være like effektivt å vise sin egen uperfekthet, at man, i likhet som dem, ikke har noe godt svar på hvordan man skal komme seg gjennom det. Man viser at man forstår nettopp fordi man ikke forstår. Dermed blir man en medreisende, en kamerat, ikke fordi man har noe spesifikt til felles, men fordi man, som alle andre, står alene.

På denne måten bryter kameratskap med den depressive hedonismen og kommer med et konstruktivt alternativ. Tingen kameratskap tilbyr er nettopp fraværet av tingen, for å si det på Žižekiansk vis. Å gjøre dette til allmenn praksis vil være vanskelig. I dag er identitetspolitikk manges utgangspunkt for solidaritetsarbeid. Det er gjennom å finne en felles identitet, en ting, at oppslutning skapes. Utfordringen er at det her er snakk om en medmenneskelighet uten identitet. Å være en kamerat er ikke en identitet, men fraværet av det. Allikevel må det til. Identitetspolitikk vil ikke fungere i lengden fordi identitetene over tid blir smalere og smalere. Til slutt dekker de bare et lite fåtall, og i siste instans, hvis samtalebasert KI får viljen sin, kun det enkelte individ.

For mange vil kameratskap nok oppfattes som enda mer emosjonelt omveltende enn det sjokket vi har blitt påført av sosiale medier og samtalebasert KI. Det innebærer å gi slipp på en forventning som har blitt skapt om at sosiale relasjoner skal strebe mot perfektjon. Håpet er at det er mulig å vise at det ikke handler om at livet skal være perfekt. Grunnen til at vi er medmennesker er ikke fordi vi tror at det vil fjerne all elendighet. Vi er det fordi livet er, og vil å fortsette å være, vanskelig.

Den depressive hedonismen har ikke tid til overs for ting som er ressurskrevende, som å pleie forhold med andre mennesker. Den ser ikke forskjell på sunn mat og fast-food, ei heller forskjellen på dype vennskap og ja-mennesker.

- Philip Thingbø Mlonjeni

«Tekniken i samhället, samhället i tekniken»

Tidskrift for samhällsanalys, nr. 18,
2025, redaktør Majsa Allelin

Forside: Tidskrift for samhällsanalys, nr. 18, 2025, redaktør Majsa Allelin

Av

Kari Celius

Redaksjonsmedlem i *Gnist* og jobber som ingeniør i statlig virksomhet.

Hvis vi har kjennskap til måten teknologien påvirker måten vi lever og arbeider på, har vi kanskje også muligheten til å ta demokratisk kontroll over de samfunnsmessige endringene.

Denne teksten har sin bakgrunn i deltagelse på Marx25 – konferansen i Stockholm 24.-25. oktober, og en programbolk med tema Teknologi, der Majsa Allelin var debattleder. Avslutningsvis ble dette temanummeret for tidsskriftet omtalt, og det lå ganske ferskt til salgs på tidsskriftets bokdisk. Majsa Allelin er aktiv som forsker og universitetslektor ved Högskolan i Halmstad.

Det er fremdeles unikt at et spesialnummer om teknologi kun inneholder artikler skrevet av kvinner, til sammen fem tekster og en introduksjon. Majsa Allelin har skrevet introduksjonen og den bærende artikkelen i dette nummeret, som omhandler synet på kunnskap om teknologi og det vi nå kaller innovasjon gjennom tidene. Det er fremdeles slik at kvinner som forsker på – og jobber med – tekno-

logi er relativt usynlige, spesielt på venstresida.

Alle tekstene beskriver fra ulike innfallsvinkler hvordan teknologi og teknisk utvikling har påvirket samfunnet og måten vi lever og arbeider på. Og den andre veien: hvordan vi mottar, utvikler og påvirker teknologien. Det er det sosiale perspektivet på teknologi som fremheves i tekstene, hvordan den formes under de vilkårene som gis av samfunnet den blir til i, inkludert de økonomiske forholdene. Har vi kjennskap til disse mekanismene, har vi også muligheten til å påvirke og demokratisere samfunnsutviklingen:

« I stället för de återkommande och något förenklade diskussionerna om huruvida tekniken är god eller ond, främjar eller förstör för människa och miljö, vill

vi med detta nummer uppmärksamma de intressekonflikter och ägandeförhållande som präglar utvecklingen av arbetsprocesserna och produktutvecklingen.» (s. 11)

Teknikk og teknologi

I innledningen redegjøres det for begrepet «teknikk». Begrepet teknologi brukes ikke, kanskje det er en språklig forskjell mellom norsk og svensk, at det ikke skiller mellom de to begrepene? Noe det gjør både på engelsk og norsk. Teknikk brukes i stor grad om hvordan ting gjøres. Vi utvikler metoder for å lage ting vi trenger, noe som er styrt av de erfaringene vi gjør ved bruk av materialer og verktøy. På norsk har vi dette skillet: Teknikk beskriver den praktiske kunnskapen og ferdighetene som trengs for å utføre en oppgave, mens teknologi refererer til produktene og systemene skapt fra denne kunnskapen og ferdighetene.

I det kapitalistiske systemet er teknologi blitt tingliggjort og framstår stadig mer som en fetisj. Selv for en som har levd i og av teknologien er det merkbart. Den skal brukes til å finne løsningen på det som skal redde menneskeheten fra økologisk kollaps. Vi setter vår lit til at den teknologiske utviklingen skal gi løsningene. Dermed blir teknologi og innovasjon nærmest satt på en pidestall, der den ikke kan angripes og ikke stilles til ansvar. Teknologisk utvikling blir en naturlov, den bare skjer, og da er vi nærmest forpliktet til å utnytte alt den kan gi av produkter og systemer.

“Innovasjon”

Den lange artikkelen fra Majsa Allelin *Dygd, konstart eller entreprenørskap? Om teknisk kunnskap och (ny)skapande genom tid och rum* er egentlig det første kapitlet i et påbegynt bok-

prosjekt om maskiningeniører. Den er lang og deler av den mest for dem som er spesielt interesserte i filosofi og historie. Men de oppsummerende delene er interessante, særlig når hun drøfter og delvis avkler fenomenet innovasjon som systembevarende og nokså konformt fordi det kun beskjeftiger seg med forandring som innebærer vekst innenfor den kapitalistiske økonomien. Som Majsa Allelin uttrykker det:

« Samtidig som vi oppmanas at tänka utanför boksen, ettersom det potentielt kan bidra til nya sätt at skapa (ekonomisk) värde, betraktas politiske og systemmässige förändringar fortfarande som farliga.» (s.111).

Hun skriver videre at de sterkt formuende «Tech-mennene» Steve Jobs og Elon Musk burde benevnes det de er, investorer og kapitaliere. Utviklingsjobbene er det andre som har gjort. I den grad vi kan snakke om innovasjon, så er det i høyeste grad resultatet av et kollektivt forbedrings- og effektiviseringsarbeid, som kommer eierne til gode. Faktisk er det slik at arbeidet som gjøres innenfor bedriftens vegger (eller i dag på bedriftens datamaskin, innenfor bedriftens brannmur), eies av bedriften. Muligheten til å ta eierskap i egen innovasjon er begrenset.

Teknologi som praksis

Nummeret begynner med et utdrag av de to første forelesningene i Ursula Franklins berømte forelesningsserie *The Real World of Technology* fra 1989. Ursula Franklin var en tysk-kanadisk fysiker, som ble den første kvinnelige professoren ved universitetet i Toronto, hun var også feministaktivist og pasifist. Teksten er muntlig og lettfattelig, og jeg aner en

god og pedagogisk foreleser, og jeg skulle ha hørt resten av forelesningsserien. De to kapitlene er oversatt til svensk for dette tidsskriftet. Grunnen til at disse forelesningene oversettes og brukes 25 år etter at de ble holdt, er at de framstår som like relevante som om de hadde vært skrevet i år! Blant annet beskriver hun hvordan en mor og en datter hver morgen går sammen med musikk på ørene (og hver sin walk-man?), og spør seg hvordan samfunnet skal kunne håndtere sine problemer når stadig flere går rundt i en teknisk framkalt isolasjon. Skal tro hva hun ville sagt i dag?

I det første kapitlet snakker hun om *technology as practice*, om organisering av arbeid og mennesker. Hun bruker eksempler fra eget liv, mange av dem viser hvordan kjønnsforskjeller og maktstrukturer påvirker bruk og oppfattelse av teknologien. Hun snakker om at teknologien har utviklet seg langs to hovedveier: den arbeidsrelaterte, der hensikten er å lette arbeidet ved å forbedre teknikk eller metoder, og den kontrollrelaterte, der man er mer opptatt av å bedre kontrollen over arbeidsprosessen. Den siste gjør det mulig å måle tiden arbeidet tar, og på den måten ha kontroll av de som gjør arbeidet. Hun mener at de fleste tekniske forandringer i nyere tid innbefatter kontroll, og disse har utgjort en større andel enn de arbeidsrelaterte.

I neste forelesning (kapitel) tar hun for seg hvordan teknologien kan gi oss et utvidet virkelighetsbilde fordi vi kan erverve kunnskap på basis av andres erfaringer, ikke bare fra våre egne. Dette er basis for vitenskapelige metoder, at det skal være mulig å trekke prinsipper ut av erfaringer, og gjøre det til almen kunnskap. Det gjør at man kan gå på universitet eller høyskole og lære hvordan f.eks. broer bygges uten selv å ha bygget, eller noen gang kommer

til å bygge, en bro. Slik bygges ekspertise på et teoretisk grunnlag, og verdsettes og belønnes deretter, mens kunnskap basert på egen erfaring nedvurderes. Hvis man skal bygge en enda bedre bro, eller forstå hvorfor broa raste sammen, er det nødvendig å ta med erfaringene fra mureren og stålarbeideren, og kanskje til og med de som bruker broa til daglig. Hvis vi istedenfor bruker et datasystem som eksempel, blir det enda tydeligere at brukerne er den beste kilden for å kunne forbedre systemet og løse programfeil. I tillegg vil kunnskap om hvordan datasystemet påvirker brukeren være et viktig perspektiv, hvis man vil forbedre kvaliteten.

Praktisk kunnskap

Her kan det passe å si noe kort om den neste artikkelen *Arbetskunnskap som agerande. Om den praktiske kunnskapen om maskiner* av Boel Berner. Hennes undersøkelser er fra industrien, der hun diskuterer den praktiske kunnskapen operatørene i arbeidet skaffer seg om maskinene for å kunne forstå og håndtere dem i industriell produksjon. Det er mange sitater med en god, nesten kroppslig beskrivelse av samspillet mellom menneske og maskin, om hvordan operatørenes håndlag basert på egen erfaring forhindrer uønsket stopp og skader på maskinene. På den måten slipper eieren økonomisk tap forårsaket av ødelagt maskin, samtidig som operatøren får en bedre arbeidsdag, og kanskje ikke trenger å bekymre seg for negative tilbakemeldinger fra formann eller arbeidskamerater.

Trygghetsteknologi

I *Digitala (o)trygghetsteknologier som sociotekniska system: föreställningar, materialitet och praktiker* belyser Katarina Winter og Anne

Kaun hvordan digitale systemer både forandrer og forvansker hverdagslig trygghetsarbeid. Digitale trygghets- og sikkerhetssystemer brukes stadig mer av både privatpersoner og organisasjoner, enten det er kameraovervåking, alarmanlegg eller ulike former for adgangskontroll. Disse systemene gjør ikke nødvendigvis noen tryggere. De to har gjort tre ulike studier der kommunalt samarbeid med leverandører av overvåkingsprogramvare har gitt større utrygghet fordi det er uklart hvem som har organisatoriske ansvaret for at systemet virker etter hensikten, og om riktig varsling blir gitt i en krisesituasjon. Markedet for trygghetsteknologi ser ut til å bli stadig større etter som verden framstår som mer utrygg enn noen gang før. I denne situasjonen tipper jeg at det gjøres en del dårlige anskaffelser, der brukerne føler seg mer overvåket enn trygge.

Avslutningskommentaren fra Ella Petrini *Den politiska ekonomin bakom algoritmerna* er aktuell. Hun lurer på om spørsmålet om hvordan algoritmene utvikles og den politiske økonomien bak så vel KI som digitale plattformer kommer i bakgrunnen i forskningen på dette området. Heldigvis peker hun også på de forskerne som faktisk har vist hvordan innflytelsen fra risikokapital former innovasjonsprosessen rundt KI, som er basert på arbeidet til lavlønt arbeidskraft på dårlige arbeidskontrakter. Analysen av globale leveringskjeder viser at de reproducerer et globalt mønster av ulikhet.

Avslutningsvis om norsk digitaliseringspolitikk

Avhengigheten av amerikanske teknologiskapskaper er nesten total i det norske arbeidslivet. Ifølge SSB-tall er det 96% bruk av skylagring i staten (Dagsavisen 12.2.26). Bruken av fysiske servere er på vei ut, og lokale IT-avdelinger er i

mange virksomheter lagt ned og erstattet med nettbasert brukerstøtte. Dette henger sammen: skybasert lagring trenger ikke lokal drifting. På den ene siden blir det ventet av de ansatte at de skal ta i bruk alle mulige tjenester, inkludert KI, og på den andre blir vi stadig minnet om at det er vi brukere er den største risikoen i datasikkerhetsregimet.

Det diskuteres om Norge burde etablere en nasjonal skytjeneste, slik Tyskland har gjort. Nasjonal sikkerhetsmyndighet har gjennomført en konseptvalgutredning for en nasjonal skytjeneste, og det betyr vel at etablering ligger et godt stykke fram i tid, om det skulle bli vedtatt.

Imens vil vi fortsette å være avhengig av amerikansk big tech, i en tid der samarbeidet over Atlanteren settes på stadige nye prøver. Avhengigheten truer også suvereniteten vår. Det kan bokstavelig talt bli mørkt, hvis de amerikanske skytjenestene skrur av. Inga Strümke, forsker ved Norwegian Open AI lab ved NTNU har engasjert seg i den nasjonal AI-debatten og advarer om dette i en artikkel i Aftenposten nå i mars.¹

Det er grunn til å bekymre seg når den norske digitaliseringspolitikken stoler fullt og helt på USA, og mangler planer både for datasentre og skyløsninger som er statlig eid og styrt.

²

1 <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/XMb797/inga-strumke-hvis-usa-skrur-av-it-plattformerne-blir-det-veldig-moerkt-i-norge>

2 Alle artikler som utgis av tidsskriftet Arkiv er fritt tilgjengelig på www.tidsskriftenarkiv.se

Lenke til dette: <https://doi.org/10.13068/2000-6217>

Det er fremdeles slik at kvinner som forsker på – og jobber med – teknologi er relativt usynlige, spesielt på venstresida.

- Kari Celius

Bokomtaler

Klassekamp i bystyret i Moss

Bjørn A. Grønna, Rune Pedersen:
Klassekamp i bystyret
Frilanders forlag, 2025, 216 s.

Av Kristian Mateo Norheim

Kommunestyrerepresentant og gruppeleder for Rødt Karmøy.

– Vi drakk kaffe eller andre ting, og var hjertens enige om at de større partia behandla oss som skitt, og at ordføreren var ei bølle, og at vi hadde fortjent å møte langt rausere holdninger fra makthavere. Det var mager trøst, men det var en trøst vi trengte noen ganger.

Sitatet oppsummerer hvordan det var å representere RV i Moss under deres første periode i bystyret på 80-tallet. Jeg tror sitatet er noe mange både tidligere og nåværende representanter for RV/Rødt kan kjenne seg igjen i. Boka Klassekamp i bystyret er både relevant og treffende på hvordan det kan oppleves å stå opp mot makteliten.

I denne boka møter vi to tidligere representanter for Rød Valgallianse (RV) i Moss mellom 1979 og 2003. De skriver om hver sine perioder hvor de var folkevalgte i Moss kommune. Vi får være med fra da RV kun ble sett ned på av de andre partiene til at RV ble en viktig samarbeidspartner med en høy grad av respekt fra de andre partiene. Forfatterne gir oss innsikt i de viktigste sakene de jobbet med, og hvordan de jobbet med det.

Boken er basert på representantenes subjektive opplevelser og tanker fra periodene. De viser til mange avisartikler og andre skriftlige dokumenter når de forteller om sine opplevelser.

Klassekamp

Det er fascinerende å lese denne boken av flere årsaker. Både fordi det er interessant, hvert fall for en yngre kar som meg, å få lese om RV fra starten og få på plass noen kunnskapshull om RV. Samtidig, med bakgrunn i dagens politiske situasjon, er det både spennende og inspirerende å lese om det politiske arbeidet før år 2000. Boken er absolutt nyttig for både erfarne og nyere folkevalgte.

Det er ingen tvil om at forfatterne her tar oss med på en tydelig klassekamp. Det redegjøres tydelig for forslag, utfordringer og motstanden fra makteliten – herunder både høyresiden, men også stor motstand fra Arbeiderpartiet.

Noe av det som gis størst plass i starten av boka, er kampen mot høye politiske godtgjørelser. En kamp som var tøff da, og som fortsatt er ganske tøff i dag. Selv har jeg kjempet mot økte politiske godtgjørelser i Karmøy, men blitt møtt med fjasete motargumenter og sinte blikk. Bak disse blikkene og fjasete motargumentene ligger egentlig en enorm taushet, hvor ingen av de andre politikerne evner eller ønsker å se realiteten i den økonomiske prioriterin-

gen eller symbolikken det sender ut til folket. Det kuttet i tilbudet til barn og unge – det kuttet over alt, unntatt på ett punkt: politiske godtgjørelser. Den budsjettposten økes.

Vi tas også med inn i prioriteringene RV hadde i budsjettarbeid på den tida. Et brennaktuelt dilemma i dag, var også et aktuelt dilemma da: lojalitet mot Staten eller lojalitet mot folket i kommunen? Vi opplever i dag at kommuner over hele landet sliter med å få budsjettene til å gå rundt, mens staten Norge aldri har vært så rikt. Vi lokalpolitikere blir tvunget til å kutte i mange tilbud til våre innbyggere, eller risikere å havne på ROBEK-lista hvor Staten til slutt går inn og tvinger gjennom kutt uten å i det hele tatt lytte til de lokales innspill eller ønsker.

For min del ga boken en følelse av å få være del av noe større. Man leser om de samme type kampene som ble kjempet på 80- og 90-tallet som i dag. Saker vi på venstresiden aldri må gi oss på, saker som vi kan oppleve frustrasjon rundt – men saker som helt tydelig er viktige i kampen mot makteliten.

Internasjonal solidaritet

Vi ser ikke likheter bare i nasjonal politikk, men også i utenrikspolitikk. Moss RV arrangerte fakkeltog mot Sovjets angrep på Afghanistan i 1979. I dag arrangerer vi fakkeltog mot Israels folkemord i Palestina. Vi arrangerer fakkeltog mot USAs angrep på Iran. Krig og imperialisme har dessverre herjet planeten vår i alt for mange år. Noen stod opp mot datidens kriger, og viktig er det at vi står opp mot nåtidens kriger. Det er også fascinerende å lese hvordan bystyret i Moss gikk med på boikott av Sør-Afrika i kampen mot apartheid.

I boken siteres et leserinnlegg av Rune Pedersen hadde under en sak om venn-

Det kuttes i tilbudet til barn og unge – det kuttes over alt, unntatt på ett punkt: politiske godtgjørelser. Den budsjett-posten økes.

skapsby i Sovjetunionen under deres krig mot Afghanistan, hvor Rune Pedersen siterte diktet Guernica av Arnulf Øverland: «Intet brorskap med barnemorderen». Vi kan jo selv tenke oss til hvordan vi kan sitere dette de neste månedene i kampen mot enkelte lands militære angrep.

Boken tar for seg mange ulike saker, og kan nesten brukes som et oppslagsverk når man trenger å lese om litt historie eller få litt inspirasjon i en lignende sak i nåtiden.

Jeg opplevde mens jeg leste at boken utfordret meg til å reflektere over min egen aktivitet i kommunestyret i Karmøy. Både i form av argumentasjon og strategi.

Jeg vil avslutte med å ta opp en god refleksjon som kommer helt til slutt i boken. Der reflekterer Bjørn A. Grønna om at han og de kanskje skulle ha vært tydeligere i sine prioriteringer av hvilke saker de jobbet med. Det er fort gjort å bli overarbeida av et stadig stort

sakskart i de folkevalgte organene, og ikke ha overskudd – eller kanskje glemme litt – å ta seg tid til å tenke grundig over hvordan man skal få gjennomslag for noen av sine viktigste saker. Særlig om man kun er en representant i kommunestyret. Det kan bli travelt å forberede, mene og sloss for hver eneste sak. Det kan oppleves at det er riktig og viktig, ettersom man har stemmeplikt, men jeg stiller meg bak denne refleksjonen. Det kan være vel så riktig og viktig å ha et bevisst forhold til en prioriteringsliste av saker som en skal holde seg til.

En ting er sikkert. Pedersen og Grønna og Moss RV drev klassekamp i bystyret da – og det er vår oppgave å fortsette kampen i våre kommunestyrer landet rundt. Denne boka kan være til god hjelp gjennom inspirasjon og et historisk tilbakeblikk på hvordan klassekamp i bystyret så ut tidligere.

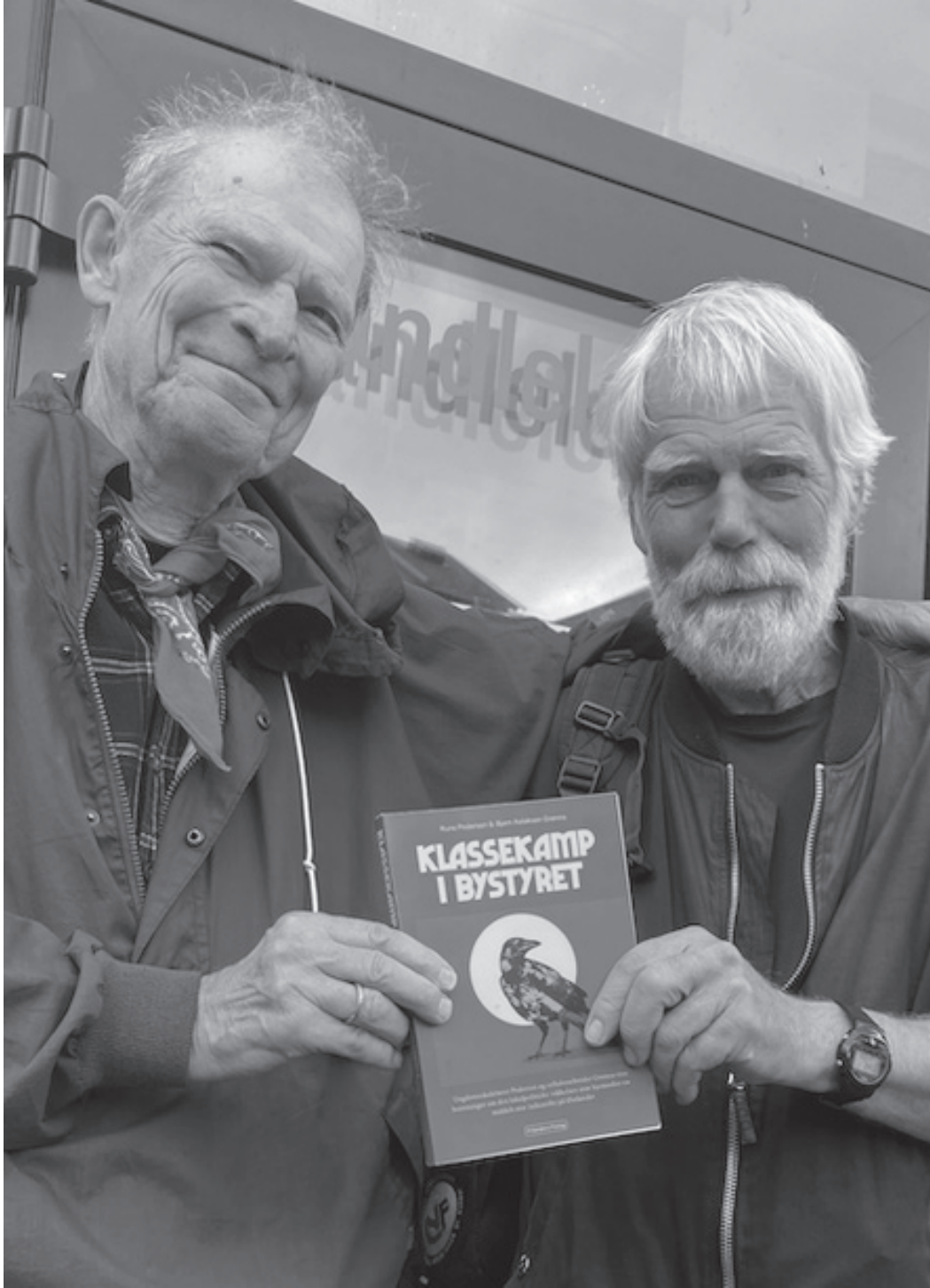

Foto: Anders Ericson

Klassekamp i bystyret

Ungdomsskolelærer Pedersen og cellulosearbeider Grønna sine beretninger om den lokalpolitiske vekkingen som hjemsøkte en middels stor industriby på Østlandet

Boka er en dugnad og selges praktisk talt til kostpris for trykking og omslagsdesign.

Bestill på Vipps til 97775170 eller til konto 1061.18.31167 for 275 kroner, inklusive porto. Oppgi telefon og postadresse.

Over disk bare på Tronsmo i Oslo og House of Foundation i Moss, da for kr. 198.

Rune Pedersen & Bjørn Aslaksen Grønna
**KLASSEKAMP
I BYSTYRET**

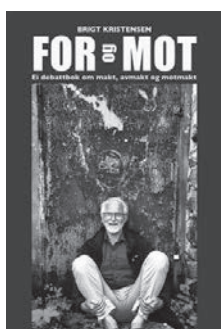

Ungdomsskolelærer Pedersen og cellulсарbeider Grønna sine beretninger om den lokalpolitiske vekkingen som hjemsøkte en middels stor industriby på Østlandet

Frilanders Forlag

FOR og MOT

- en uvanlig debattbok

Brigt Kristensen:

For og mot - ei debattbok om makt, avmakt og motmakt
Forenkla forlag, 2025, 268 sider

Av Lisbeth Raanes Hansen

Lisbeth Raanes Hansen er sosiolog og folkevalgt for Rødt i Agder fylkesting

Boka *For og mot* blei gjeve ut i samband med at Kristensen hadde fylt 80. Den raude tråden i boka er drøfting av makt, avmakt og motmakt.

Brigt Kristensen er eit kjent namn for oss som har vore med i Raudt lenge. Han har politisk fartstid på venstresida frå tidleg 1960-tal, og var i ei årrekke den mest populære folkevalde i Bodø. Etter at han slutta i kommunestyret i 2015, har Kristensen halde fram som debattant i samfunnet og i Raudt. Boka vitnar om ein formidabel innsats, og stort mangfald i interessefelt. Internt er han er kritisk både til partiet sin maktstrategi, og fleire forsvars- og utanrikspolitiske standpunkt, men tar debatten, og har valt å fortsette som medlem.

Boka *For og mot* blei gjeve ut i samband med at Kristensen hadde fylt 80. Ho er ei samling tekstar som han sjølv og andre har skrive, frå 2015-25, og har seks delar: 1. Debatt om motmakt, 2. Lokal strid, 3. Nedslag i 10 års debatt, 4. Krig og fred, 5. Marx, Mao og Rødt og 6. Arbeidarhistorie i nord.

Kristensen har skrive korte introduksjonstekstar til kvar del og kvart undertema.

Den raude tråden i boka er drøfting av makt, avmakt og motmakt. Motmakt er eit fanemerke for Kristensen. Eit intervju med han i *Avisa Nordland* (2015) har fått tittelen

Boka vitnar om ein formidabel innsats, og stort mangfald i interessefelt.

Motmaktmennesket. Intervjuet står som ein innleiande tekst i boka. I del ein kan me lese nøkkelartikkelen *Makt, motmakt og strategi for sosialisme*, trykt i *Gnist* 3/2018. Her argumenterer Kristensen for at tyngdepunktet for Raudt må ligge i det utanom-parlamentariske arbeidet. Evna til å knyte dette i hop med parlamentarisk arbeid er krumtappen i partiet si revolusjonære sjel. *Gnist*-artikkelen førte til ordskifte på Facebook-forumet *Aktiv i Rødt*, gjengjeve i boka. Debattant Olav Randen er ikkje så begeistra over motmakt-omgrepet eller metaforen 'revolusjonær sjel'.

SV-medlemene Anders Ekeland og Einar Braathen drøfter òg synspunkt frå same artikkel i *Vardøger* 38/20. Er SV reformistisk og Raudt revolusjonært, eller er begge blitt radikale reformparti? Kristensen følgjer opp, og innlegg frå begge sider er trykte i boka.

Kristensen sine innspel til strategi- og prinsippprogramkomiteane før Raudt sitt landsmøte i 2019 heng tett saman med *Gnist*-artikkelen. Eit framlegg frå Raudt Bodø mot reformisme og ministersosialisme, og for motmakt nedanfrå, fekk fleirtal og blei tatt inn i prin-

sippogrammet. Kristensen kritiserer partiet sin maktstrategi frå 2024, og spør om det har vore eit lineskifte i Raudt. Han meiner partileiar Marie Sneve Martinussen strekk vedtaket frå 2019 vel langt når ho opnar for at Raudt kan gå inn i regjering viss og når partiet får store nok gjennomslag for politikken. Tekstene finn ein i boka.

Laurdag før stortingsvalet 2017 delte Kristensen ut valbrosjyrar ved City Nord i Bodø, og blei taua inn av politiet for å drive «aggressiv valkamp». Ein nasjonal debatt om ytringsfri-dom og demokrati på kjøpesenter følgde. Både leiar i Handel og kontor, Trine Lise Sundnes, og byforskar Erling Dokk Holm tok til orde for at kjøpesenter skulle reknast som offentleg rom. Saken førte ikkje til gjennombrott for kjøpesenter som allmenning, men Coop Nordland opna for utdeling av valbrosjyrar ved kjøpesentera. Kristensen trekk dei historiske linene til kampen for møterett og organisering i Sulitjelma rundt år 1900. Då blei arbeidarane nekta å halde møte fordi verket eigde grunnen.

For meg, som sjølv er folkevald for Raudt, er det interessant å lese om kva som skjedde

ei tematisk sortert samling av svært ulike tekstar og stemmer.

etter at Raudt Bodø fekk 10,4 prosent av stemmene i 2015-valet. Partiet blei nest størst på raudgrøn side, skreiv under samarbeidsavtale med AP, SV, MDG og SP, og fekk Synne Bjørbæk som varaordførar. Klarer partiet å mobilisere tilstrekkeleg motmakt i ein så uvand og krevjande rolle? Boka viser døme frå kommunepolitikken i perioden. Me kjem m.a. innom rusbustader, eigedomsskatt, utbytte frå barnehagar, ferjesamband og den avgjerande jordvernsaken om Rønvikjordene. Sistnemnde sak var omfatta av samarbeidsavtalen, men avtalen blei broten av Ap og Sp. Dette blei byrjinga på slutten av samarbeidet. Raudt og MDG trekte seg, og klimaet for samarbeid på venstresida i Bodø blei forsura.

Det har vore intern strid i Raudt Nordland og Bodø dei siste åra. Hausten 2023, kort tid etter lokalvalet, melde seks personar seg ut av Raudt Bodø. To var folkevalde. Under tittelen *Debattkultur og pressetikk* presenterer Kristensen litt historikk og fragmenter som viser kor spissa situasjonen har vore. Bland tekstane i boka finn me leiarartikkelen *Blodrødt oppgjør* frå Avisa Nordland (03.10.2023). Der skriv ein at oppgjeret er kulminasjonen på ein lang og samansett konflikt, med både politiske og

personlege motseiingar. Men òg eit uttrykk for veksesmerter i Raudt. Avisa spår at Raudt Bodø vil ende som eit randfenomen dersom partidinosaurane vinn striden. Kristensen skriv eit ironisk tilsvar underteikna «Brigt Kristensen, Tyrannosaurus rex.»

Dei lengste samanhengande tekstane finst i siste del av boka. Her er det artiklar om motmakt i Nordlands arbeidarhistorie. Ein finn lengre artiklar om pionerane i Fauske og Sulitjelma og om Det røde huset, Folkets hus, i Bodø. Som arbeidarhistorieinteressert søring, fekk eg jamvel boktips om Eyvind Viken sitt portrett av agitatorene Helene Ugland frå Froland i Agder. Ho blei endeleg drege fram frå gløymsla i filmen *Sulis 1907*. Boka ligg på nattbordet mitt no.

For og Mot er ikkje ei vanleg debattbok, men ei tematisk sortert samling av svært ulike tekstar og stemmer. Det blir mest opp til lesaren å forstå samanhengane, og å analysere og konkludere. Både form og innhald gjer at boka mest er for spesielt interesserte. Dei av oss med interesse for norsk venstreside, Raudt og arbeidarrørsla, finn interessante røysler og meiningsbrytingar, og arbeidarhistorisk sus, samla i denne boka.

Foto: Ilme Pedersen.

Portrettfoto av forfatter Lisbeth Raanes Hansen.

Jordnære utopier?

**Kai Heron, Keir Milburn
og Bertie Russel:**

*Radical Abundance: How to Win
a Green Democratic Future*
London: Pluto Press, 2025, 261 sider.

Peder Ressem Østring

Samfunnsgeograf og redaksjonsmedlem.

Kapitalismen har en utrolig evne til å skape bullshit abundance: lange arbeidsdager, søppel og forurensing. Radical Abundance tar leseren med på en reise til ulike verdenshjørner i jakten på sosiale modeller som kan ta oss nærmere en annen type overflod.

Forfatterne har selv vært engasjert i ulike initiativer på venstresiden, noe denne overskuddspregede boka drar veksel på. Deres hovedargument er at venstresida ikke kan nøye seg med å delta i valg for å forsøke å få en hånd på rattet i styringen av staten, men i tillegg må bygge opp institusjoner med folkelig forankring som kan motstå, men også fortrenge kapitalen. Her tar forfatterne utgangspunkt i den ungarske marxisten István Mészáros' tese om at det ikke holder å gjøre slutt på *kapitalismen*, men at kapitalens logikk – som også fikk fotfeste i Sovjetunionen og andre forsøk på statssosialisme – må erstattes av en sosialisme

kapitalens logikk må erstattes av en sosialisme som kan spre seg horisontalt og territorielt.

som kan spre seg horisontalt og territorielt.¹

Risikoeliminering av allmenninger

Etter å ha tatt for seg eksempler på kollektiv organisering i flere deler av verden, går forfatterne inn i ulike sektorer hvor de ser for seg at deres foreslåtte modell av *public-commons partnership* kan se ut i tre sektorer: landbruk, byutvikling og legemiddelindustri. Dette er en modell som skal tilsvare en sosialistisk variant av offentlig-privat samarbeid, hvor staten, i stedet for å subsidiere privat kapital slik den gjør i dag, går inn med risikoeliminering (*de-risking*) for kollektive prosjekter. Dette skal være noe mer enn arbeidssamvirker, siden det ikke er rettferdig at det kun er arbeiderne som skal bestemme over overskuddet fra produksjonen i slike allmenningsforetak: også lokalsamfunn og andre interessenter bør ha en stemme. Dette er et argument drar veksel på innsikter fra marxistisk feminisme om at rikdommen som ska-

pes på en arbeidsplass ikke bare er resultatet av arbeiderens umiddelbare innsats, men også av samfunnet hvor disse har vokst opp – og alle som har bidratt med omsorgen som trengs for å fostre nye arbeidere. At overskuddet ikke dermed utelukkende skal gå til arbeiderne er noe man også finner hos Marx' kritikk av Gotha-programmet og er slik sett ikke noe nytt, men en viktig forutsetning for modellen som skisseres i boka. Isteden skal overskudd blant annet kanaliseres inn i andre kollektive prosjekter.

Hvordan overvinne kapitalen i praksis?

Boken er et tankevekkende bidrag til å løfte fram både teori og praksis med utspring i ulike geografiske erfaringer – særlig Latin-Amerika – til et større publikum. Her bygger forfatterne videre på tanketradisjonen man kan finne hos Chris Gilbert og hans *Commune or Nothing* (2023), med utgangspunkt i såkalte folkekommuner i Venezuela. Selv om den kan bli noe omstendelig og teknisk i sin beskrivelse av ulike tenkte modeller, går *Radical Abundance* inn i viktige debatter om hvilke strategier vi skal ta fatt for en overgang til sosialisme.

1 I den engelskspråklige verden er Mészáros mest kjent for sin bok om fremmedgjøring (1970) som han fikk Deutcher-prisen for samme år, men han skulle ende opp med å få stor innflytelse på, og et personlig vennskap til, Hugo Chávez og hans prosjekt for en sosialisme for det 21. århundre (Gilbert 2023).

Marte laivar Jon

Marte Michelet:

Det har skjedd verre ting i utlandet.

Scener fra et farskap.

Forlaget Oktober, 2025.

Av Ingrid Baltzersen

Redaktør i Gnist

Marte Michelet har kome ut med ein djupt personleg biografi om seg sjølv og faren. I eit forsøk på å komma ut av måten ho er i verda på og forsona seg med den daude faren, finn ho opp WWJMD som ein variant av What Would Jesus Do som nyfrelste kan finna på å ha på armband eller T-skjorter.

Ho prøver altså å *laiva* Jon Michelet, det vil seie å gjera eit levande rollespel av han, altså å prøva å setta seg inn i hans karakter og prøva

å oppføra seg og tenka som han. Og det første JM i MMs kropp gjer er å flanera ut i sørlandsnatta for å finna rus og flørt. Dette kan jo verka banalt og privat. Men måten Marte Michelet får fram kor begrensande både kvinnerolla og rolla som Jon Michelets dotter kan vera gjer at det personlege blir politisk. Og dei personlege erfaringane blir eit utgangspunkt for å filosofera rundt kva det er som er viktig i verda.

Boka skriv seg inn i ei sjølvreflekterande sakprosa og sjølvbiografisk roman-bølge, der ein i større grad skriv litterært og ikkje berre biografisk om livet som er levd. Boka har to parallelle liner, den eine som handlar om prosjektet å prøva å leva meir som Jon Michelet, der ho reflekterer over kjønnsroller (når ho laivar så opptrer ho med ein mannleg type sjølvtilitt), den andre er meir biografisk, men med utgangspunkt i det livet ho har delt med faren. Eller ikkje delt, det var jo også prega av at han var fråverande i periodar.

Marte Michelet skriv om livet som dotter av ein av dei første rikskjendisane på ytste venstre side. Om ein far som var kjent og som folk var tiltrukne av fordi han var sjarmerande og interessert. Men som brukte heimen for å få ut dei negative følelsane. Men som også kunne vera sjarmerande heime, som gjorde verda stor og

spanande. Det han gjorde offentleg kunne jo både vera noko å vera stolt av og det motsette. *Den flyvende brasilianer* var mi favorittbok som ungdom, nettopp fordi det var ei ung jente frå Groruddalen som var hovudpersonen, med eit driv for å oppleva livet og gjera seg erfaringar. Men eg skjønner at det kanskje var flaut at heile skulen hadde fått klassesett og lese om ei ungentes første ligg med ein tilreisande ung og sjarmerande brasiliansk sjømann.

Boka tar for seg ein del av biografien til Jon Michelet, og alt det politiske og litterære han fekk til. Men viss ein ønsker å lesa meir utfyllande om det er Mimir Kristjanssons biografi eit godt supplement. Boka er like mykje ein sjølvbiografi om Marte Michelet, og ein del ting som er kjent om ho blir sett i ein større samanheng. For eksempel kor mykje det har prega ho at ho budde fleire år i overgangen mellom barn og ungdom i Zambia og Namibia saman med mora og søstrene, og til dels Jon Michelet. Det å måtta forlata området fordi apartheid hadde falt, sjølv om det var det dei jobba for, verkar å ha prega ho veldig i ungdomstida. Ei rotløyse og manglande fellesskap med ungdommar som ikkje veit kven den sør-afrikanske apartheidmotstandaren Chris Hani var. At ho hamna i Rød Ungdom og etter kvart blei leiar der verkar meir tilfeldig enn eg ville

trudd med den familiebakgrunnen. Ho skriv om Utøya, der ho var eit eksplisitt planlagt mål for terroristen, på grunn av at ho venta barn med Ali Esbati, som faktisk var på øya då angrepet skjedde.

Forholdet mellom far og dotter er gjennomgangstemaet i boka, og er noko som er gjenkjenneleg for oss alle som er barn og kanskje foreldre. Det er til tider komplisert, og det er mykje som ikkje blir snakka om. Marte Michelet får fram dei trauma og erfaringane som kan ha forma både ho og faren, og i ein tekst som både flyt lett, men er djup, set ho ord på noko allment om kjønn, familie og politikk. Men det er også ein spanande biografi om to ekstraordinære folk.

Ho prøver altså å laiva Jon Michelet, det vil seie å gjera eit levande rollespel av han, altså å prøva å setta seg inn i hans karakter og prøva å oppføra seg og tenka som han.

Kirsten Hansteen, èin gløymd etterkrigsfeminist

Margrethe Guldal Einarsen:
Våkne kvinner, Kirsten Hansteen
 (1903–1974)
 Dreyer, 2026

Magnhild Folkvord

Journalist og forfatter. Hun har blant annet skrevet bøkene *Fredrikke Qvam* (2013) og *Gina Krog, feminist og tindebe-klivar* (2022)

Kven var Kirsten Hansteen? Somme vil vita at ho vart enke da den tyske okkupasjonsmakta avretta ektemannen hennar, LO-advokaten Viggo Hansteen, 10. september 1941. Somme vil vita at ho var den første kvinna som vart statsråd i Noreg – meir enn tretti år etter at kvinner i Noreg fekk full stemmerett.

No har vi sjansen til å få vita meir om kven Kirsten Hansteen var og livet ho levde. Margrethe Guldal Einarsen har skrive ein innhaldsrik biografi om Hansteen. Hans Olav Lahlum seier i boka *Noen av oss har snakket sammen...* mellom anna: «Norges første kvinnelige statsråd, kom inn på kvotering som kvinne, krigsenke og kommunist mer enn i kraft av sin politiske tyngde.»¹ Ifølgje Einarsen tener denne spissformuleringa til å ta-keleggia den innsatsen som låg bak Hansteen sitt politiske gjennombrutt, den betydninga det hadde og den politiske utviklinga hennar gjennom tre tiår.

Basert på grundig kjeldarbeid teiknar Einarsen eit nyansert og interessant bilete av Kirsten Hansteen i dei ulike fasane av livet hennar. Hansteen organiserte seg i mellomrigs-tida i Mot Dag, der ho vart den første kvinna i leiinga. 25 år gammal var ho med på å starta ei fagforeining for kvinnelege fabrikkarbeidarar på Freia Chokoladefabrik i Oslo. Når Einarsen skriv at ho ulikt dei tidlegare kvinnesakskvin-nene «prioriterte arbeiderkvinnenes kamp», er

¹ Lahlum, Hans Olav: *Noen av oss har snakket sammen – personskifter i Arbeiderpartiet under Gerhardsen og Bratteli* Cappelen Damm 2010.

det ei drøy forenkling. Til dømes var Norsk kvinnesaksforening aktive i støttearbeidet for fyrstikkarbeidarstreiken i 1889, og Gina Krog, redaktøren for det kvinnepolitiske tidsskriftet *Nylønde*, oppmoda kvinner til å fagorganisera seg alt før fyrstikkarbeidarstreiken.

Å vera enke og trebarnsmor under den tyske okkupasjonen kunne vera strevsamt nok. Hansteen hadde også krefter til å vera aktiv i motstandsørsla. Dei to siste krigsåra var ho ifølgje Einarsen involvert på så mange frontar at ho vart «motstandskvinne på heltid».

Under krigen vart ho utfordra til å få i gang ei kvinneavis. Sjette og siste utgåve av motstandsavisa *Kvinnefronten* kom ut i august 1945. Da var Kirsten Hansteen alt i full gang med den historiske oppgåva som den første kvinna i ei norsk regjering, som konsultativ statsråd i Sosialdepartementet, med ansvar for dei mange mellombels oppgåvene som hadde oppstått som følgje av okkupasjonen, og som Sosialdepartementet ikkje var budd på å løysa. Hausten 1945 vart Hansteen vald som stortingsrepresentant for NKP.

Parallelt med at ho var stortingsrepresentant, vart ho redaktør for det nystarta kvinnetidsskriftet *Kvinnen og tiden* som kom ut annakvar veke. Tidsskriftet hadde ein breitt samansett redaksjon, stod for ein tydeleg radikal kvinnepolitikk, og hadde på det meste

om lag 12 000 abonnentar. Den kalde krigen gjorde sitt til at dette tidsskriftet ikkje kunne få eit langt liv. Det var ikkje eit NKP-organ, men ein redaktør som hadde representert NKP på Stortinget var meir enn nok. I 1949 såg det ut til å vera stopp. Men med støtte frå den svenske adelskvinna Elisabeth Tamm kunne *Kvinnen og tiden* leva nokre år vidare etter at antikommunismen slo inn. Det gjorde det også mogeleg for Hansteen å vera redaktør på heiltid etter at stortingsperioden var over. Einarsen karakteriserer arbeidet med dette tidsskriftet som det viktigaste kvinnepolitiske arbeidet Hansteen fekk gjort.

Vennskapen som utvikla seg mellom Hansteen og den svenske adelskvinna Elisabeth Tamm, og Hansteen sine besøk hos henne på herregarden Fogelstad får god plass i biografien. Var det eit lesbisk forhold mellom dei to kvinnene? «Både økonomisk og sosialt gikk det utover et vanlig vennskap», seier Einarsen.

Med denne biografien har Einarsen gitt eit viktig bidrag til å fylla ut biletet av kvinner i norsk politikk på 1900-talet, og omfattande kvinnepolitisk arbeid som historieskrivarane har hoppa meir eller mindre elegant over. Her er det heilt sikkert enda mykje meir som bør skrivast om vi skal få eit fullstendig bilete av norsk etterkrigsfeminisme.

1968-revolusjonen: Medaljen har ei baksida

Johan Söderberg:

Kritik av underdog-metafysikken

Lund: Celanders förlag, 2022, 246 sider

Magne Kaldhusdal,

Tidlegare industriarbeidar og forskar, nå pensjonist og medlem i Internasjonalt utvalg i Raudt.

Den svenske forfatternen Johan Söderberg mener at venstresida braut med både marxismen og arbeidarrørsla i løpet av dei siste tiåra på 1900-talet.

Hovudpåstanden i denne boka frå den svenske forfatternen Johan Söderberg er at venstresida braut med både marxismen og arbeidarrørsla i løpet av dei siste tiåra på 1900-talet. Det er

ein utfordrande tese, som han grunnjev overtydande ut frå eit kjeldemateriale bygd i stor grad på sosiologisk litteratur frå europeiske og nord-amerikanske universitetsmiljø. Diskusjonen på den akademiske delen av venstresida er sentral i boka, men Söderberg knytter denne debatten til marxistisk litteratur, og til viktige utviklingstrekk i storsamfunnet, som utdanningsrevolusjonen på 1960-talet med etterfølgjande vekst i høgt utdanna middelklasse, det nyliberale systemskiftet, den informasjonsteknologiske revolusjonen, framveksten av dei globale finansmarknadene og samanbrotet av Sovjetunionen.

Året 1968 var startpunktet for ein vestleg kulturrevolusjon med velkjente progressive sider, men Söderberg problematiserer tenkemå-

Den andre nye venstresida braut etter hans syn med både marxismen og arbeidarrørsla, og 1968-tenkinga bidrog til dette.

tar som voks fram på same tid, det han kallar '1968-tenkinga'. Forfattaren opererer med tre fasar i utviklinga til venstresida på 1900-talet. Den første fasen omtalar han som den *gamle* venstresida. Hovudstrategien til den gamle venstresida var å bruke ei nasjonal referanseramme og folkesuverenitetsidéen som verktøy til å mobilisere folket bak krav om storskala eigedomsreformer. Dei to neste fasane omtalar Söderberg som variantar av 'den *nye* venstresida'. Den *første* nye venstresida tok avstand frå Sovjetunionen, utan å forkaste marxismen og utan å bryte med arbeidarrørsla. Den *andre* nye venstresida braut etter hans syn med både marxismen og arbeidarrørsla, og 1968-tenkinga bidrog til dette.

Kjernen i 1968-tenkinga er det Söderberg omtalar som '*underdog*-metafysikk'. I dette tankeuniverset erstattar *The underdog* omgrepa 'arbeidarklassa' og 'folket', omgrep som står sentralt i marxistisk samfunnsanalyse og handlingsteori. Den klassiske *underdog* er ein marginalisert minoritet, som blir undertrykt, sett ned på eller oversett av majoriteten i samfunnet. I 1968-tenkinga består den mest støtteverdige delen av befolkninga av ei rekke minoritetar med innbyrdes ulike interesser og perspektiv som ikkje kan einast på same måte som dei felles sosialøkonomiske interessene til arbeidarklassa og folket. Dette er ein tenkemåte som kan bidra til å splitte folket og dermed svekke den samla kampkrafta til det store kollektivet i nedre delen av samfunnspyramiden. Den politiske høgresida har for lengst oppdaga dette, og har hatt delvis suksess med å lure folk til å tru at motsetningane mellom minoritet og majoritet er viktigare enn motsetninga mellom øvre og nedre del av klassehierarkiet i samfunnet.

Boka har ein introduksjon, fem kapittel som

tar for seg ulike sider ved *underdog*-metafysikken, og ein samanfattande diskusjon. Følgjande tema blir diskutert: Statusen til klasseomgrepet på venstresida, det ideologiske opphavet til nyliberalismen, det nasjonale spørsmålet, rolla til marginaliserte grupper i det politiske arbeidet, og venstresidas syn på kriminalitet. Eitt av dei mest dagsaktuelle og nyttige kapitla er etter mitt syn det om 'Vänstern och den nationella frågan', der Söderberg trekker trådane tilbake til diskusjonen på begynnelsen av

Den politiske høgresida har for lengst oppdaga dette, og har hatt delvis suksess med å lure folk til å tru at motsetningane mellom minoritet og majoritet er viktigare enn motsetninga mellom øvre og nedre del av klassehierarkiet i samfunnet.

1900-talet. Eg hadde også spesielt stort utbyte av å lesa kapittel 3, om det historiske og ideologiske grunnlaget for det nyliberale systemskiftet som slo gjennom for fullt rundt 1980. Språket i boka er ikkje alltid lett tilgjengeleg, men innhaldet er verdt det strevet som av og til er nødvendig for å forstå teksta fullt ut. Boka er nyttig som bakgrunn for å forstå og delta i noen av dei aktuelle diskusjonane i Raudt og andre delar av norsk og europeisk venstreside.

Det er viktig at tidsskriftet har holdt det gående og at de fortsetter. Vi trenger motstemmene for å forstå mer av verden og vår egen plass i den.

Returadresse:
Gnist
Postboks 391 Sentrum
0103 Oslo

Sommerinnsamling

Bidra til landets ledende leikegrind
for marxistisk analyse

Konto: 6276 05 34655
Vipps: 80822

Vipps:

